

TOPLUM VE ANLAM: DİSİPLİNLERARASI BİR YORUMLAMA DENEMESİ

Editör: Dr. Öğr. Üyesi İrem TORE

Dr. Öğr. Üyesi Mert Mahir GÖZ

Arş. Gör. Mustafa Gökberk ERTAN

Uzm. Müzeyyen OKYAY

Uzm. Zeynep ÖZKAN

ANKARA-2025

ISBN: 978-625-5923-76-9

TOPLUM VE ANLAM: DİSİPLİNLERARASI BİR YORUMLAMA DENEMESİ

EDİTÖR

Dr. Öğr. Üyesi İrem TORE
ORCID ID: 0000-0002-2359-7685

YAZARLAR

Dr. Öğr. Üyesi Mert Mahir GÖZ¹

Arş. Gör. Mustafa Gökberk ERTAN²

Uzm. Müzeyyen OKYAY³

Uzm. Zeynep ÖZKAN⁴

¹Bitlis Eren Üniversitesi, Güroymak Meslek Yüksekokulu, Büro
Hizmetleri ve Sekreterlik Bölümü, Bitlis, Türkiye
mmgoz@beu.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-2563-7126

²Kapadokya Üniversitesi, İktisadi, İdari ve Sosyal Bilimler Fakültesi,
Siyaset Bilimi ve Kamu Yönetimi Bölümü,
gokberk.ertan@kapadokya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0001-9484-4463

³Bağımsız Araştırmacı, Mersin, Türkiye,
muzeyyenokyay@outlook.com
ORCID ID: 0000-0003-3002-4671

⁴Kapadokya Üniversitesi, İktisadi ve İdare Bilimler Fakültesi, Siyaset
Bilimi ve Kamu Yönetimi, Nevşehir, Türkiye
zeynep.ozkan@kapadokya.edu.tr
ORCID ID: 0000-0002-8334-3716

DOI: <https://doi.org/10.5281/zenodo.16635963>

Copyright © 2025 by UBAK publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by

any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. UBAK International Academy of Sciences Association Publishing House®

(The Licence Number of Pubicator: 2018/42945)

E mail: ubakyayinevi@gmail.com

www.ubakyayinevi.org

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

UBAK Publishing House – 2025©

ISBN: 978-625-5923-76-9

July / 2025

Ankara / Turkey

ÖNSÖZ

Toplum ve Anlam: Disiplinlerarası Bir Yorumlama Denemesi başlığını taşıyan bu derleme; siyaset bilimi, felsefe ve tarih gibi alanların kesişiminde yer alan makaleler aracılığıyla Türkiye'nin toplumsal ve düşünsel yapısını yeniden yorumlamaya olanak tanımaktadır. “Toplumu anlamak, disiplinlerin sınırlarını aşmakla başlar.” mottosuyla yola çıkan bu çalışma, eleştirel bir düşünme biçimini teşvik ederken, okuyucuya çoğulcu bir perspektif sunmaktadır.

Kitap boyunca ele alınan metinler, akademik titizlikle kaleme alınmış olup okuyucuya, Türkiye'nin toplumsal kırılma noktalarını ve kamusal alanın evrimini çok boyutlu bir perspektifle yorumlama imkânı sunmaktadır. Katılımcı yazarlar, bu çok katmanlı yapıyı kendi uzmanlık alanları üzerinden çözümleyerek, disiplinlerarası etkileşimi zenginleştirmiştir.

Bu derlemenin editörü olarak, hem bilimsel hem de entelektüel katkı sunan yazarlarımıza teşekkür etmek isterim. Bilgi üretiminin kolektif doğasını ve disiplinlerarası diyalogun dönüştürücü gücünü bu süreçte birebir deneyimlemek benim için öğretici olduğu kadar ilham verici oldu.

Umarım bu eser, akademik dünyaya olduğu kadar toplumsal düşünceye de yeni açılımlar sunar.

31.07.2025

Dr. Öğr. Üyesi İrem TORE

Adana Alparslan Türkeş Bilim ve Teknoloji Üniversitesi

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ 4

İÇİNDEKİLER 5

BÖLÜM 1

POSTMODERN ŞEHİRDE TOPLUMSAL KIRILMA VE SEÇMECİ
İNANÇ: ZYGMUNT BAUMAN'IN "KAMUSALIN ÖLÜMÜ"
METAFORU.....(7-26)

Mustafa Gökberk ERTAN

BÖLÜM 2

19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ORTAYA ÇIKAN FİKRİ
OLUŞUMLAR.....(27-42)

Müzeyyen OKYAY

BÖLÜM 3

ETİK DEĞERLERİN GÖLGESİNDE SİYASET: TÜRKİYE ÖRNEĞİ
ÜZERİNDEN NORMATİF VE AMPİRİK BİR
DEĞERLENDİRME.....(43-65)

Zeynep ÖZKAN

BÖLÜM 4

TÜRKİYE'DE SİVİL TOPLUMUN KAMUOYU VE POLİTİKA
ÜZERİNDEKİ ROLÜ: 1 MART TEZKERESİ SÜRECİ ÜZERİNE
BİR İNCELEME.....(66-92)

Mert Mahir GÖZ

BÖLÜM 1

POSTMODERN ŞEHİRDE TOPLUMSAL KIRILMA VE SEÇMECİ İNANÇ: ZYGMUNT BAUMAN'IN "KAMUSALIN ÖLÜMÜ" METAFORU

Arş. Gör. Mustafa Gökberk ERTAN

GİRİŞ

Zygmunt Bauman seksene yakın kitap yayınlamıştır. Eserleri, sosyoloji alanının çekirdeğini oluşturan önemli hususlar üzerine odaklanılan üst-kuramsal söylemleri kapsamaktadır. Bahsedilen bu tarafı Weber ile ilişkilendirilmektedir (Günerigök, 2019: 118). Yaşamını sürdürdüğü dönemde Filistin meselesi dışında tüm toplumsal problemleri sosyoloji alanında dikkate değer kılmıştır. Onunla modern toplumsal dönemin deneyimlediği dönüşüm daha iyi anlaşılmıştır.

Zygmunt Bauman tanınırlık edindiği yıllarda ağırlıklı olarak moderniteye eleştiriler yöneltmiş ve bu tutum ile dikkat çekmiştir. İlerleyen yıllarda yazım hayatı devam ederken o, kendine sadece modernite ile sınır çizmeyip çalışma alanının ölçeğini genişletmek için büyük bir gayret göstermiştir. O, bir dönem postmodernitenin taraftarlarından biri olarak kabul edilmiştir. Ömrünün son yirmi yılını yaşadığı dönemde ise yeni bir sosyoloji alanında yeni bir paradigma olarak sunduğu “akışkan moderniteye” odaklanmıştır.

Modern ve postmodern dönemin içeriğine etik, bireysellik, kimlik, müphemlik, kamusalın ölümü, sekülerlik ve kesinlik meselelerinden tartışma getirmiş bu yüzden akademik çevrelerce genel itibari ile postmodernlik ile bağdaştırılan bir isim olmuştur. Bu durumun muhtemeldir ki en önemli sebebi farklılığın farkındalığına erişmiş olması ve çoğulculuğu siyasallaştırmamasından kaynaklanmaktadır. Diğer bir yönü ise eleştirilerini modernite ile sınırlandırmayıp postmoderniteye de savlarını yöneltmesidir. Bireyselleşme, tüketim düşkünlüğü, müphemlik, yalnızlaşma gibi duyguların birey ve topluma dair etkilerine yönelik çıkarımları hem bir modernlik hem de postmodernlik eleştirisidir.

Bu araştırmada Zygmunt Bauman'ın perspektifinden postmodern dönemde dinin kamusal alandaki yerini belirlemek ve cemaatin kamusal alan için anlamını tartışmak amaçlanmıştır.

Bu çerçevede üç araştırma sorusu belirlenmiştir.

Zygmunt Bauman için postmodernitenin, modern öncesi dönemde kamusal alan olan cemaate yönelik dönüştürücü etkisi nasıl olmuştur?

Zygmunt Bauman'ın yorumlamasında din olgusu toplum tarafından geleneksel, katı modernite ve postmodern dönemde sosyal ve siyasal açıdan hangi işlevleri taşımaktadır?

Zygmunt Bauman'ın yorumlamasında ölüm düşüncesinin anlamını geleneksel, modern ve postmodern dönemlerde hangi değerler ve duygular şekillendirmektedir?

BÖLÜM 1: ZYGMUNT BAUMAN'IN PERSPEKTİFİNDEN POSTMODERNİTE VE DİN

19. 20. Ve 21. yüzyılda deneyimlenmiş radikal farklılaşmaları daha olması gerektiği şekilde öğrenebilmek için bu çağları betimleyen belirli ifadelerden yararlanılmaktadır. Bu farklılaşmaları betimleyen kelimelerden birini postmodernite oluşturmaktadır. Bu sözcük ile modern dönemin sonrasında gelen lakin modernliğin taşıdığı özelliklerin tümünü kapsamayan, moderniteden ayrılan bir zaman zarfından bahsedilmektedir. Bu dönemi anlatabilmek için modernlik sonrası, modernliğin üstü gibi sözcüklerden yararlanılmaktadır (Cizreli ve Özyurt, 2022: 94).

Postmodernizme giden aşamanın olduğu gibi öğrenilmesi için modernizmin anlamının ve bu kelimedden öğrenilmesi gerekenlerin kapsamını bilmek önem arz etmektedir. Modernlik, Avrupa coğrafyasında oluşan ve oluştuktan sonra sadece gelişmiş ülkeleri değil gelişmekte olan veya gelişmemiş ülkeleri de etkileyen örgütlenme biçimlerini üretmiştir. Modernizm sanatta, yazında ve diğer birçok çalışma alanında varlığını hissettiren lakin özellikle de sanayi inkılabı ile küresel düzeyde toplumsal farklılıklar yaratmıştır (Şahin, 2013: 85). On dokuzuncu yüzyılın ikinci elli yılından itibaren etkisini yoğun hissettiren modernizm yirminci yüzyılın ilk elli yılında egemen ekonomik paradigma olmuştur (Aktay, 2015: 27 Aktaran Kardaş 2016: 54).

Bauman'ın yorumlamasına göre: postmodernlik ise, modernliğin tam manası ile yok olduğu anlamına gelmez zira ona göre tarihte hiçbir olay

veya kavram bütünü ile ortadan kaybolmamaktadır (Bauman a, 2000: 112). Modernliğe yönelik sert bir dille savlar yöneltilen postmodernlik kuramında ise; belirlenmişliğin karşısına belirsizlik, bütünleşmenin karşısına farklılık, düzenin karşısına boşluk, tekelliğin karşısına da çoğulculuk yerleştirilmiş durumdadır (Koyuncu ve Günerigök, 2019: 141 Aktaran Bağrıyanık 2020: 63). Postmodernite, toplumu kesintisiz ve ortadan kaldırılması olası görünmeyen bir belirsizlik hali ile yüzleştirmektedir (Bauman b, 2000: 18).

Zygmunt Bauman, toplumsal görünüm bakımından modern çağın ve geleneksel çağın karşılaştırmasını gerçekleştirirken modern dönem öncesi hayatını sürdüren toplumun ve bireyinin huzurla yaşadığını ifade etmektedir. Bu düzenli halin gerekçesini ise bu dönem insanının tanrıya sorgusuz duyduğu inanca dayandırmaktadır (Yağcı, 2022: 42). Tanrının var oluşu geleneksel hayatın yapısındaki kaosu açmazını kapatmaktadır. Toplum kendi zekası ile yönetimini gerçekleştiremediği durumlarda idare etme sorumluluğunu ve üstünlüğünü tanrıya bırakarak özünün güvende olduğuna inanmaktadır.

Modern yaşamın içinde ise anlam duygusunun tanrı yerine başka bir şeyde arandığı gerçeği görülmektedir. Bu durumun gerekçesini Bauman, modern yaşam tarzının insanı kendi için değerine sahip birey gibi davranması haline dayandırmaktadır. Dinsel duygu, anlamın pozitivizmde karşılığı olmadığı bir hayatta yaşamın ontolojisini açıklayabilir.

Sloganı eşitlik, özgürlük ve kardeşlik olan modern çağın yerini postmodern çağda farklılıkların farkındalığı, bireyselliğin artışı ve

hoşgörü edinmiştir. Bauman'ın yorumlamasına göre katı modern dönem insanlara özgürlük ve eşitlik biçimlerini olması gerektiği şartlarda sunmamıştır. Bu durumun sebebi ise modernliğin aslında bir sınır uygarlığı anlamına gelmesidir. İlk evrede sınırlar belirlenirken, sonrasında ayrıştırma gerçekleşmekte, bir sonraki aşamada ise bu sınırlara ve oluşan sınıflara ayak uyduramayan unsurları belirleme – ki bu durum kesintisiz olarak devam etmektedir ve devam edecektir. Bu çerçeveden yaklaşıldığında kendi değilini kendisinin ürettiği ve ötekinin varlığının reddine yönelik sonu gelmeyen mücadelede varlığını devam ettirdiği görülmektedir (Demirağ, 2006: 44) Baumanın yorumlamasına göre modernlik birleştirmeyi tasavvur ederken toplumu sınıflı bir yapıya bölmekte, evrensellik arayışı içine girerken de tikelliğe ulaşarak kendi içinde çelişkiye düşmektedir.

Postmodern dönemde farklılıkların farkındalığı önemsenerek hoşgörü duygusunun önem kazandığı bir toplum düzeni tesis edilmiştir. Bauman da bu sava inanmakta olup postmoderniteyi, modernitenin olgularından farklı şekilde ele alarak evrensel ilkelere, tek tip toplumsal tasavvurlara ve baskıcı ideolojiye karşı çıkış şeklinde değerlendirmektedir.

Ancak postmodern dönem tüm bu karşı çıkışların ötesinde özellikle din olgusunda müphemlik taşıyan bir anlayış halidir. Post-modern dönemdeki din olgusuna yönelik olan tutuma geçmeden önce dinin kimlik oluşumu üzerindeki etkisine değinmek araştırma bulgularının daha doğru öğrenilmesi için önem arz etmektedir.

Bir dinin üyesi durumundaki kişi ilgili dini grubun benimsediği ortak düşünceleri, inançları ve davranış şekillerinden doğrudan

etkilenmektedir. Bu etkiler kişi ve grupların dini algılayışında ve dünyayı anlamlandırışında doğrudan etkiye sahiptir. Diğer bir yandan din, insanın dini ve sosyal kişiliğinin olgunlaşmasında önem arz etmektedir. Bir dine mensup kişiler birlikte karar kıldıkları düşünceler ve beklentilerden dolayı birbirine benzeyen kimlik edinmektedir (Kardaş, 2016: 52).

Din insanlara aşıladığı davranışlar ile diğer insanlara ve dünyaya yönelik daha öncekinden farklılık arz eden bakış açıları sunmaktadır. Modern dönemin öncesinde dinin öne çıkan farklılığı bazı belirsizlikleri ontolojik olarak temellendirmesiydi. Din kişilere lakin bilhassa da “geleneksel dönemin kişilerine” doğa, tanrı, yaradılış, ölüm ve sonrasına dair “inanılması daha yatkın olan” açıklama sunmaktadır (Erkan, 2013: 182).

Küreselleşmeni hızlı ve önlenemez yükselişi ile birlikte dinlerin içeriğine ulaşmak modern döneme kıyas ile çok daha kolay bir hale gelmiştir. Bu durumun bir sonucu olarak birtakım dinlerin evrenselliklerinin artması gösterilebilir. Bu artış durumu ise din üzerinde bir izafeleşmeye neden olmaktadır. Bu araştırmada odaklanılan en kritik nokta ise bu meseledir. Dinler içine doğdukları alanın haricinde bir yere çıkarak farklı alan ve zaman dilimlerinde çeşitli görüş açıları ile varlığını sürdürmek, din artık toplumsal alandan kişisel alana daralmış durumdadır. Geleneksel dönemde bireyin aklı kaosla birlikte mevcudiyetini sürdürürken modern dönemde insan, farklı bir mana arayışına yönelmiştir (Ağaoğlu, 2023: 41).

Bauman'ın yorumu ile din: insanların tanımlamak isteyecekleri zamana kadar net bir biçimde kavradıkları, ilginç ve çoğunluk itibariyle sıkıntı yaratan kavramlar ailesinin üyesidir. Ona göre dine yönelik tanım getirmek, genel itibariyle söze gelmeyen ve bilinmeyen bir şeyin yerine anlaşılmayan bir ötekinin konumlandırılması halidir (Tanrıverdi, 2022: 56). O, bu fikrinden esinlenerek sosyologların ürettiği popüler tanımlamalara da eleştiri yöneltmiştir. Anlaşılmayanı anlayıp sonrasında insanlara anlatmak hedefi içinde olan sosyologlar, vicdani bir rahatlama sağlamak için “kutsal, aşkın, büyü, müthiş” gibi sözcüklere göndermede bulunan tanımlar üretmektedir (Bauman a, 2000: 245). Bauman için bu durum toplumsal bir probleme yol açmaktadır.

Bauman, modernliğin hakim paradigma olduğu dönemde pozitivistin etkisi ile dünyevileşen dinin, postmodern dönemin hakim paradigma olduğu zaman zarfında farklı bir biçimde yer edindiğini vurgulamaktadır (Açıksal, 2019, 2019: 65). Farklı algılanış hali ile din, modern öncesi dönemdeki muhtevisiyatını yitirmiştir (Bauman, 2019 Aktaran Çevik, 2022: 55). Dini, güven olgusundan yola çıkarak değerlendiren Bauman, beyhude bir güven arayışı ile çıkmaza giren insanın artık, postmodern dönemde dini algılayışında değişiklik olduğunu belirtmektedir. Yaşanan din, dinin ontolojik ve kurumsal yapısına olan inançtan yerine maneviyat eksikliğinin giderildiği ve tüketici alışkanlığına dönüşen yeni bir boyut kazanmıştır. Onun değerlendirmesinde kişiler dini yaşama durumlarını kişisel tercih alanı olarak görmektedir. Bu çerçevede post-modern zaman zarfı mümkün düzeyde kişiselliğin tercih edildiği seçmeciliğe dayalı olan bir din

anlayışının ortaya çıktığı gerçeğini yansıtmaktadır. Bu durumun sonucunda dinin veçheleri metalaştırılmakta ve gösterişçi bir dindarlık ortaya çıkmaktadır (Açıkyol, 2019: 68). Bu bakımdan tüketimin boyutu dinin muhteviyatını tehdit etmekte ve yapay bir dindarlığa yol açmaktadır. Diğer bir yandan tüketim toplumunun sebep olduğu alışkanlıklar toplumu etkisi altına almakta ve gösteriş odaklı tüketimi tetiklemektedir. Bu tüketim hali dinin dünyevileşmesini hızlandırmakta ve dinden dünyaya yönelim gösteren eylem hali yerine dünyadan dine yönelen eylem halini oluşturmaktadır (Okumuş, 2002: 68).

Çoğulcu bir postmodern toplumda farklı dini inançların, farklı etnik kökenlerin ve farklı cinsel kimliklerin bir arada düzenli ve biçimli şekilde yaşayabileceği görüşü hakimdir. Kişinin doğru olarak varsaydığı inancının veya değerinin herhangi bir kimsenin nezdinde yanlış şekilde değerlendirilmesi toplumdaki görecelik mefhumu da arttırmaktadır. Çoğulculuk, toplumu ve kültürü bir arada tutan bir gerçeği yansıtmaktadır. Görecelik hali farklılıkları kapsayan bir toplumda barışın ve huzurun oluşmasında yaşam sürdürmek adına geliştirilen bir davranış modeli olarak sunulmaktadır. Sonuç olarak doğrunun yanında yanlışın, iyi ve kötü söylemlerin geçerlik halinin tartışıldığı bir haldir. Kişiler bu şekilde bağımsız, içkin kararları doğrultusunda yaşamlarını hiç kimsenin müdahel edemeyeceği biçimde devam ettirmektedir. Bahsedilen ortamda hoşgörü gösterme davranışı olumlu anlamda karşılık bulmaktadır. (Kardaş, 2016: 69).

Bauman, ulus devletin güç kaybetmesi ve ölümün eski gizemini yitirmesini dinin toplum algısındaki yerinin değişmesi şeklinde

açıklamaktadır (Yağcı, 2022: 64). Yorumlamasında modern - ulus devletlerin sahip olduğu ekonomik ve kültürel üstünlüğü, uluslararası düzeydeki sermaye hareketlerine devretmiş olduğu anlaşılmaktadır (Bauman, 2011: 63 Aktaran Açıkyol, 2019: 65). Modern ulus devletin kültürdeki konumunu kaybetmesi dinlerin yeniden güç kazanmasına sebep olmuştur. Ortaya çıkan boşluktaki marjinal dini yaklaşımlar, hem üyeleri adına yeni bir kimlik edindirmiş hem de postmodernizmin yarattığı belirsizliğe karşı bireylere yeni alan yaratmıştır (Bauman b, 2000: 228). Bu çerçevede muamma durumlar ile karşı karşıya kalındığında başvurulacak kesimin hayat ve evlilik danışmanları olduğu gerçeği gözle görülmektedir (Açıkyol, 2019: 68).

Postmodern dönemde tüketim, sonu gelmeyen bir oyundur. Tüketim, reklamlarla pazarlanan hızlı ivme ile kesintisiz bir yenilik içeren ve değişiklik gösteren bir hareketlilik kazanmaktadır. Böyle bir ortamda toplumsallık değil bireysellik değerli olarak algılanmakta ve bireyin kendini kanıtlaması için lüks ürün tüketme güdüsü ortaya çıkmaktadır. Bireysellik yayıldıkça, insani bağlar çözülmekte bireyin kendini bilmesi, savunması ve kendine özen göstermesi daha zor duruma gelmektedir (Tanrıverdi, 2022: 69). Tüketim yarışı ahlaki yaklaşımların yavaş yavaş yok olmasına da sebep olmaktadır. Zira her birey diğer kişileri rakip gibi görmekte ve bireysel performansını bu yarışma halinin içinde tutunmak için kesintisiz şekilde diri tutmaktadır. Bauman değinilen bu hali “Hobbes’a” benzer bir bakış açısı ile öne çıkmaktadır. “Her kişinin hbir diğerine karşı savaş halinde olduğu” bir durum varmış gibi bir his yaşanmaktadır (Tanrıverdi, 2022: 69).

Ölüm konusu ise modern öncesi dönemde ne zaman ve nereden geleceği belirsiz, varoluşsal bir belirsizlik durumuyken, bilimin ve tıbbın gelişmesi ile birlikte akla dayalı sebeplere dayandırılmıştır. Ölüm, modern öncesi dönemdeki belirsiz halinin tersine kısmen kontrol edilebilir bir vakadır (Bauman a, 2000: 213).

Postmodern dönemde ölüm meselesi hayatın bir gerçeği olmaktan çıkmış, çekicilik duyulan bir arzu hali olma durumunu kaybetmiştir. Modern öncesi dönemde dünyadaki mevcut nimetlere mesafeli durmayı tercih eden insan, tanrıya hizmet etmeyi bir görev olarak görme bakış açısından uzaklaşmıştır. Bu durumun gerçekleşmesi ise birbiriyle karşıt halde gibi görünen ancak birbirine destek sağlayan iki yol ile olmaktadır. İlk yol ilgili bireyin kendi çevresindeki kimselerin yaşama veda etmelerini bire bir takip etmemesi ve ölümcül hastalığı olan yakınlarını uzmanlığını edinmiş profesyonel görevliye emanet etmesidir. Kişi, yitirdiği kişinin cenaze işlemini kamusal mekanlara mesafeli durarak gerçekleştirmektedir (Bağrıyanık, 2020: 68). İkinci yol ise üzüntü duygusunun kamusal tezahürünün eksiltilmesidir. Ölümün sebebiyet verdiği üzgünlük durumu, terapi gerektiren vakalar ve kişilik problemleri biçiminde psikolojikleştirilerek farklı bir alana geçirilmiştir.

POSTMODERN DÖNEMİN CEMAATLERİ VE KAMUSALIN ÖLÜMÜ

Cemaat sözcüğü, bireylerin benimsediği ortak değerlerin paylaşıldığı, toplumsal bağın örüldüğü, küçük boyutlu, yerel özellik gösteren bir

toplum şeklini simgelemektedir. Cemaat kelimesi genel itibariyle cemiyet kelimesi ile birlikte kullanılmakta ancak karşıt bir anlam içermektedir (Tanrıverdi, 2022: 57). Analitik çeşitliliğe sebep olan bu iki kelime aslında Alman sosyolog Tönnies'in gemeinschaft-gesellschaft olarak betimlediği haldir. Mensubu olan kişiler arasındaki ilişkinin informalite içerdiği, sevgiyi ve duyguyu içeren, geleneksel durumların ve akrabalık bağlarının önemli görüldüğü cemaat tipi topluluklarda, şahıslar herhangi bir kazanım düşünmeden karşılıklı sevgi ve saygı durumunda bir araya gelmektedir. Bu anlamda toplumun sunduğu yapı küçük düzeyli ve geleneksel halde kalmaktadır. Diğer bir yandan bireylerin iş paylaşımı duygusu da zayıf haldedir (Ağaoğlu, 2023: 55). Cemaat üyeleri ortak hedef çerçevesinde davrandıklarından dolayı, cemaat topluluğunun belirgin özelliği benzerlik olarak dikkat çekmektedir. Cemaatte, kazanılmış statü doğuştan kazanılırken, toplumsal ilişki yüz yüze inşa edilmektedir. Karmaşık yapıya sahip cemiyette ise kazanılan statüler, edinilen başarı ile oluşmaktadır. Buna ek olarak ilişkiler de gerçekçi ve gayri şahsidir (Kirman, 2016, Çevik, 2022: 58).

Cemaat, çağdaş demokrasinin getirdiği çeşitliliklere ve kimlik eksenli olarak yeniden yapılanmasına olanak sağlayacak bir olgudur. Günümüz toplumlarında kişiler çeşitli krizler ile karşı karşıya kalmaktadır. Bu krizlerin en dikkat çekenini ise kimlik krizi ile zihinsel boşluktur. Bu anlamda cemaatler, bir yandan modern çağın vebasası olarak görülen kimlik krizleri için birer nimet olarak düşünülürken, diğer yandan ise geleneksel toplum değerlerinin kalıntılarını içermektedir. Diğer bir perspektiften ise, belki de öz iradi fikirleri ve öz tavırları ile içkin

değerini gerçekleştiremeyen modern insan, bireysel ve sosyal boyutta paramparça hale gelen benliklerinin düzeltilmesi adına arayışta oldukları şeylere cemaatlerde erişmektedir (Çevik, 2022: 58).

Hayali bir cemaat metaforu aktaran Bauman, insanların zaruri ihtiyaç olarak değerlendirdiği duygulara yoğunluk göstermektedir. Bu ihtiyaçların yansımaları olarak cemaat kelimesi onun için olumlu bir çağrışım oluşturmaktadır. Günümüz toplumunda kişi bir hataya yol açıyorsa veya doğru olarak bilinen taraftan kopmuş ise, ilgili bireyin vakit geçirdiği çevre gösterilerek sorumluluk bu çevre üzerine yoğunlaştırılmaktadır. Kişi mutsuzluk yaşamakta ya da saygın bir hayatı sürekli reddetme halindeyse toplumun doğal düzeni ve rutin işleyişi suçlu ilan edilmektedir. Onun nezdinde çevre veya toplum suçlu olarak bulunabilir ancak cemaat kötü görülmemelidir. Cemaat içinde önemli bir kimse olmak veya bir cemaatin mensubu olmak iyi bir haldir (Ağaoğlu, 2023: 53). Cemaat, dışarıdaki kişilerin tehlikelere karşı korunma ve cemaate dahil olurken tehlikeyi dışarıda bırakma açısından da kişinin iyi niyetten beslenmesini sağlayan bir yapıdır.

Bauman'a göre cemaat başlıca sıcak bir mekandır, sığınılacak bir ortam sağlamaktadır. Dış dünyadaki risklere yönelik tetik halde olunması gerekirken, cemaat içinde olduğunda iyi hissedilir ve insan kendini konforlu bulmaktadır. Bu alan güven ilişkisinin örüldüğü ve duyulanlara güvenilebilen mekanlardır (Bauman b, 2000: 228-229). Birbirine koşul yaratmadan yardımcı olmak için orada bulunan kişiler her almaktadır. Hatalı bir eylem yapıldığında bunlar açıkça söylenir ve

kınanma hali ile yüzleşme beklenmemektedir. Bu nedenle cemaat kelimesi kişinin kendini iyi hissetmesini sağlamaktadır.

Bauman’a göre dolandırıcılığın ve aşağılanmanın fazlasıyla yaşandığı günümüzde, gerçek gülümsemelerin sadece reklamlarda kalmış ve bireyler yardım çılgınlıkları ile bir arada bırakılmıştır. Bu görüşten yola çıkarak Bauman cemaati kayıp cennet olarak betimlemektedir (Bauman a, 2000: 230). Bu cennet, kişinin kendi tecrübe ve deneyimlerinden kaynaklanmamakta; yalnızca kurduğu hayallerden ve özgürlüğe olan tutkusundan dolayı istenmektedir (Ağaoğlu, 2023: 59). Diğer bir yandan ise, nasıl ki yaşamın her aşamasında her şeye ulaşmak olanak dışıysa, cemaat için de aynı durum bahsedilebilir. Teminatını sağladığı tüm duygulara rağmen daha farklı bir gerçeklik göstermektedir.

Mevcut ile hayal kurulan şey arasındaki farklılıktan güç bulan cemaat, şart sunulmadan bir kendine bağlılık bekleyerek içinde sadakat olmayan her fiili ihanet olarak değerlendiren bir kolektiftir. Güvenlik için özgürlüğün bırakılmasını, itimat gereksinimi için yabancı olana kapının kapatılmasını, sıcak bir yuva duygusu için yüksek güvenlik tedbirleri alınmasını istemektedir. (Ağaoğlu, 2023: 53-54).

Bauman, postmodern çağın cemaat durumunu “vestiyer cemaat” tabiri ile anlatmaktadır. Bu cemaatler dengesiz, geçici ve tek yönlü olma refleksindedir (Bauman b, 2000: 261). Güçlerini yaşama tutunma süreçlerinden değil, belirsizliklerinden ve kırılgan varoluşlarından almaktadır.

“Vestiyer cemaat” metaforu, bu tür cemaatlerin birtakım içkin özelliklerini başarılı biçimde yansıtmaktadır. Bauman cemaat içinde

gösteriye dahil olanların duruma uygun giyindiklerini belirtmektedir. Bu durumun nedeni ise cemaat ortamının herkesin günlük hayatta zorunda kaldığı kurallardan farklılık göstermesidir. İlgili mekanda bulunmaya farklılık katan şey ise, dışarıdaki yaşamlarından farklı olarak orada bulundukları sürece herkesi tek tipe dönüştüren bir edimin olmasıdır (Bauman b, 2000: 261). Oradakileri bir araya getiren his gün boyunca kimin ne yaptığı veya ne ile ilgilendiği durumu değildir. İlgili yere katılmadan önce herkes, palto veya anorağını çıkarıp vestiyere teslim etmektedir. (Bauman b, 2000: 261). Programa dahil olan herkes aynı zamanda gülümsemekte, alkışlamakta veya şaşırma ifadesini yaşamaktadır. Gösterinin bitmesi ile birlikte vestiyere bıraktıklarını giyerek günlük hayatlarına geri dönmektedirler (Çevik, 2022: 60). Kısa süreli duygu sağlayan bu vestiyer cemaatler grup yararı için mensuplarının yaşadığı kaygıları kullanmamaktadır. Niteliği değişmeyen ancak sürekli bir halde artan kaygılar gösteriden alınan heyecan ile kıyaslandığında uzun soluklu değildir.

Bauman'ın yorumlamasında bu cemaatlere yakışan isim ise “karnaval” metaforudur. Bu biçimdeki cemaatler öncelikle kişilerin her gün yaşadığı kaygıya, gündelik yaşamın can sıkıcı problemlerine ve bezdirici şartlarına yapay bir rahatlama hissi sağlamaktadır. Patlamaya hazır cemaatler her gün hissedilen yalnızlığın monoton gidişatının önüne geçen etkinliklerdir. Tüm karnaval etkinlikleri gibi bireylerin içinde taşıdığı gerilimi boşaltmakta ve karnaval süresince bireylerin eğlenip rahatlmasına, eğlence biter bitmez ise geri dönmek zorunda oldukları gündelik yaşama daha iyi katlanmalarına katkı vermektedir (Bauman b, 2000: 262).

Bauman, vestiyer ve karnaval kelimeleriyle betimlediği ilgili cemaatlerin ortak amacının modernite döneminde kendi içinde kopuş deneyimleyen kişilere çıkış yolu açmak olduğuna işaret etmektedir. Buradan hareketle vestiyer cemaatlerin modernitenin yol açtığı karmaşıklıkların ve ruhsal ağırlıkların birer yapay çözüm merkezleri olduğu sonucuna erişilebilir (Çevik, 2022: 60).

SONUÇ

Modernliğe katı eleştiriler yöneltilen postmodernlik kuramında; belirlenmişlik halinin karşısına belirsizlik, bütünlüşme durumunun karşısına farklılıklar, düzenin karşısına düzensizlik ve tekelliğin karşısına da çoğulluk yerleştirilmiştir. Zygmunt Bauman'ın yorumlamasına göre postmodern çağ, toplumu yadsınamaz ve önüne geçilmesi zor bir belirsizlik hali ile karşı karşıya getirmiştir. Eserlerinde modernizme eleştirel yaklaşarak modernizmle beraberinde gelen özgürlüğün ve eşitliğin gerçekte bağdaşmadığını ifade eden Bauman'ın postmoderniteye bakış açısı modernizmden farklılık arz etmektedir. Değerlendirmesine göre postmodern dönem hoşgörünün ön planda olduğu bir düzeni tesis etmeyi hedeflemiş ve baskıcı ideolojiye karşı çıkan bir tepki olarak ortaya belirmiştir.

Modern zaman zarfında pozitivizmin kabul etmediği dinin, postmodern çağ ile birlikte yeniden ancak farklı bir biçimde gündeme taşındığı ifade etmektedir (Açıksal, 2019, 2019, 65). Bauman'ın yorumlamasında din postmodern dönemde, eski muhteviyatını kaybetmesine rağmen katı modernite dönemine kıyasla kadar toplumun ve bireyin nezdinde arka plana atılmış durumda değildir. Bu durumun nedenlerini ise

çeşitlendirmiştir. Ona göre postmodern dönemde bireysellik ve yalnızlık duygusunu yoğun şekilde deneyimleyen kişi bu güvensizlik duygusuyla tüketici alışkanlığına benzeyen yapay bir dini kimlik edinmektedir.

Bireysel tercih alanı haline gelen dini pratikler ticari boyut kazanmakta, metalaşmakta ve gösterişçi bir dindarlığa sebep olmaktadır. Postmodern dönemde dinin tekrardan edindiği bu “göstermelik” ivmelerin bir diğer nedeni ise birey haline gelen insanın yöneldiği mana arayışıdır. Bauman'ın yorumlamasında bu mana yaratma hali, kişiyi yapay dini pratiklere yönlendirmektedir.

Postmodern süreçte insanların çeşitlilik gösteren dini inançları, ahlaki ilkeleri, etnik ve cinsel kimlikleri hangi biçimde bir arada deneyimleyeceğine dair öneriler sunulurken diğer bir yandan bireyin doğru bildiği inancın veya değerın bir başka birey tarafından yanlış şekilde yorumlanması güçlü bir olasılıktır. Tam da böyle bir ortamda görecelik mefhumu belirginleşmektedir. Modern tıbbın gelişmesinden önceki süreçte ontolojik bir belirsizlik hali olan ölümün ise postmodern dönemde tezahürü azalmıştır.

Literatürde genel itibarıyla ortaklık gösteren inançların ve değerlerin güçlü bir biçimde paylaşıldığı, toplumsal bağın aynı şekilde çok güçlü olduğu, küçük boyutlu ve yerel özelliğe sahip bir toplumu yansıtan cemaatler Zygmunt Bauman'ın postmodern evredeki yorumlamasına göre hayali ve geçici bir kimlik taşımaktadır. Bunun nedeni ise postmodern dönemde sürekli biçimde tehlikelere karşı olan ve kendi içinde kopuş yaşayan insanın cemaati, çıkış noktası olarak

nitelendirmesidir. Ona göre cemaatler kişilerin gündelik kaygısına, can sıkıcı problemlerine geçici ama yapay bir rahatlama hissi sağlamaktadır.

KAYNAKÇA

- Açıkyol, C. (2019 65). Zygmunt Bauman Sosyolojisinde Din. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstisüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*. 65-84
- Ağaoğlu, E. (2023). Akışkan Modernite Bağlamında Zygmunt Bauman'ın Din ve Toplum Görüşü Üzerine Sosyolojik Bir Değerlendirme. *Bursa Uludağ Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*. 41-59
- Bağrıyanık, B. (2020). Katıların Akıntıya Kapıldığı Dünya: Zygmunt Bauman ve Akışkan Modernlik. *Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*. 63-68.
- Bauman, Z. (a) (2000). Postmodernlik ve Hoşnutsuzlukları. *İstanbul: Ayrıntı Yayınları, (3)*, 112-266.
- Bauman, Z. (b) (2000). Akışkan Modernite. *Zeytinburnu: Tellekt, (5)* 18-262.
- Çevik, M. N. (2022). Zygmunt Bauman'ın Din ve Toplum Görüşleri. *Trabzon Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*. 55-60.
- Demirağ, M. (2006). Siyaset ve Ahlak Bağlamında Bir Modernlik Eleştirisi. *Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, 44
- Elma, T. (2023). Zygmunt Bauman'da Akışkan Modernite Olgusu. *KTO Karatay Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, 43.

Erkan, E. (2013). Postmodern Dönemde Ontolojik Anlam Aracı Olarak Dini Kimlik. *International Periodical For The Languages, Literature and History of Turkish or Turkic*, 8(8), 1832.

Günerigök, M. (2019). Zygmunt Bauman ve Din: Tanrı, *İnsan ve Belirsizlik. BÜİFD*, 13(1), 118.

Kardaş, R. (2016). Zygmunt Bauman'ın "Bireyselleşmiş Toplum" Kavramsallaştırılması Işığında Bireyselleşmiş Din ve Dindarlık Değerlendirmesi. Harran Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, 54-69.

Özyurt, B. C. (2022). Modern, Post-Modern, Küresel Dönüşüm Süreçlerinde Dinin Durumu: Din Kuramlarına Eleştirel Katkı. *Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi*, 3(2), 94.

Şahin, J. Zygmunt Bauman'ın Modernite Eleştirisi. Mersin Üniversitesi, *Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, 85.

Tanrıverdi, N. (2022). Zygmunt Bauman'da Postmodernite ve Din. *Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, 65-84.

Yağcı, B. (2022). Zygmunt Bauman'da Müphemlik: Etik Kriz ve Ahlaki Benlik. *İstanbul Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi)*, 42-64.

BÖLÜM 2

19. YÜZYILDA OSMANLI DEVLETİ'NDE ORTAYA ÇIKAN FİKRİ OLUŞUMLAR

Uzm. Müzeyyen OKYAY

GİRİŞ

19. Yüzyıl Osmanlı Devleti'nin askeri, ekonomik ve sosyal düzeni nedeniyle en uzun yüzyılıydı. Savaş meydanlarında istenilen başarıların gecikmesi, iç pazarın yabancı devletlere karşı savunmasız kalması ve bazı gayrimüslim kesimlerin bağımsızlık arayışları devletin iç sorunlarını yansıtmaktaydı. Bu süreç içerisinde imparatorluk dış borçlanma yoluna gitmek zorunda kaldı. Bürokratik ve askeri çevreler, yabancı nüfuzundan ve yabancı devletlerin imparatorluk üzerindeki etkisinden rahatsız haldeydi. Bunun için okulda, evde, çarşıda askerinden postacısına kadar devleti bir arada tutmanın çarelerini düşünmekteydi.

Bu arayışların bir sonucu olarak Yeni Osmanlılar, Genç Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti gibi oluşumlar ortaya çıkmıştır. Her bir oluşum kendi içerisinde farklı metotlar kullanarak imparatorluğun bir arada kalması için sözlü ve fiili yöntemler benimsemişlerdir. Esasında bu fikir hareketleri yalnızca bir muhalefet hareketini yansıtmamakta; dönemin siyasal ve toplumsal zihniyetinin birer sonucu olarak görülmelidir.

Bu bölümde, II. Abdülhamit döneminin toplumsal pratikteki yansımaları incelenecek, söz konusu fikir hareketleriyle etkileşimine odaklanılarak tarih sahnesine çıkma amaçları incelenecektir.

II. Abdülhamit Döneminde Devlet Politikaları ve İdeolojik Yönelimler

Osmanlı Devleti'nin son dönemleri gerek dış borçlar gerek halk içindeki huzursuzluklardan sebeple çalkantılı geçmiştir. İç ve dış kaynaklı sorunların üst üste geldiği bu dönem imparatorluğun en uzun yüzyılı olmuştur. Önceki dönemlerde fetihleriyle anılan, düzenli işleyen bürokrasisi ile pek çok topluma örnek oluşturan Osmanlı Devleti, son dönemlerinde yabancı devletlere olan borçlarla ve ağır vergi yükleriyle anılmaya başlamıştır. Özellikle 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra yabancı devletlerin gayrimüslimler üzerindeki etkileri artmaya başlamış, savaş meydanlarında kayıplar verilmiş ve devlet, dış borçlanma yoluna gitmek zorunda kalmıştır.

Bu dönemde bürokrasi ve askeri çevrelerde önde gelen kimselerden başka imparatorluğun genç sesleri de rahatsızlıklarını dillendirme arayışı içindelerdir. Bununla birlikte imparatorluk içinde yaşayan pek çok kimse devleti ayakta tutmanın çarelerini aramaktalardı. İmparatorluk, önce Osmanlılık ardından İslamcılık politikası izlemeye karar vermişti. Ne var ki sonraki dönemlerde imparatorluk yönetiminin ağırlıkla İslamcılık politikası izlediği düşüncesi yaygınlaşmaya başladı.

Özünde Sultan II. Abdülhamit'in 1876'da tahta çıkmasından itibaren 1890 yılına gelinceye kadar ciddi anlamda bir Panislamizm

politikası yürütülmemiştir. Nitekim Panislamizm politikası, başlangıçta bir amaç değildir; bu politika, devleti ayakta tutmak zorunluluğu nedeniyle ortaya atılmıştır. Devletin dış kaynaklı borçlanmaları nedeniyle 1875 Muharrem Kararnamesi ile Düyun-u Umumiye kurulması, 1877-78 (93) Osmanlı-Rus savaşı ve Balkan vilayetlerinin kaybedilmesi ile Müslüman nüfusun artışı, etnik farklılıkların öncesine göre azalması gibi sebepler, iç ve dış politikada yeni stratejilerin belirlenmesi gerekliliğini doğurmuştur.

Tanzimat Fermanı ile somut hale bürünen *Osmanlılık* ilkesinin *bila tefrik-i ırk ve din*¹ tek başına imparatorluğu ayakta tutmak için yeterli olmadığından *İslamcılık* politikası öne sürülmüştür. II. Abdülhamit'in politika anlayışının temelinde, Avrupa ülkelerinin imparatorluğunu parçalama planlarına ilişkin algısı ve bu planlara karşı devletin devamlılığını koruma kaygısı yatmaktadır (Özcan, 1997, s. 64-65).

Öte yandan İngiltere'nin 1878'de Berlin Sözleşmesi ile Kıbrıs'a yerleşmesi ve 1882'de Mısır'ı işgalinin bir sonucu olarak II. Abdülhamit'in İngiltere'ye karşı Afrika'da ve Asya'da İslamcılık politikalarını uygulamaya başlamasının oldukça etkili olduğu ifade edilmektedir (Kahraman & Tanıyıcı, 2017, s. 17-18).

Panislamizm anlayışının içerde nasıl vuku bulduğuna bakıldığında, dış politikada olduğu gibi, imparatorluk içindeki birlik isteği ile ulema sınıfının geri plana itilmesi düşüncesi de yer almaktadır. Mardin'e göre *Devr-i Hamidi* olarak adlandırılan bu dönemde

¹ Hiçbir cins, hiçbir mezhep yok, yalnız Osmanlılık var.

medreselerin ıslahı ve modernleşmesi için bir adım atılmadığı gibi Süleyman Paşa'nın medrese ve askeri öğrencilere yabancı dil öğretmek için kurduğu kurum kaldırılmış; bu adımlar, ilmiyeyi *körletme* politikası olarak görülmüştür (Mardin, 2019, s. 74). Mardin bu görüşleri ileri sürerken bazı hususlara değinmemiştir.

Bu politikanın temel amacı olmasa da alternatif beklentilerden biri, ulemanın tek başına bir güç oluşturmalarının önüne geçmektir. Öte Ulema söz konusu dönemde güçsüz sayılamayacak bir kesimdir. Benzer şekilde bu politikanın ikincil amacı, 93 Harbi'nden sonra meclisin kapatılması ile fikri mücadeleye girişen Yeni Osmanlılar gibi oluşumlara karşı atılmış adımlar olarak görülebilir.

Bununla birlikte II. Abdülhamit'in 1876 yılında tahta çıkışı ile başlayan ve tahttan indiği 1909 yılına kadar açılan okullar arasında rüşdiyelerin (orta okul) sayısının 250'den 600'e, idadilerin (lise) sayısının 5'ten 104'e çıktığı bilinmektedir (YTÜ, 2020). Buradan hareketle tek başına ilmiyeyi *körletme* amacı güdülmeyeceği, aksine eğitimin büyük bir kısmının medreselerin eline bırakılamayacak kadar önemli bir konu olduğu düşüncesi belirginleşmektedir.

Ekleme gerekir ki bu dönemde açılan okullardaki öğrencilerin, Genç Türkler'in ve ardından gelen İttihat ve Terakki Cemiyeti de dahil olmak üzere, dönemine göre ileri seviye tedrisata sahip olduklarını hatırlatmak gereklidir. Burada yetişen pek çok kimse ülkenin kurtuluş mücadelesinde savaşın seyrini değiştirmiştir. Öyle ki devletin sac ayaklarının askeriye, bürokrasi ve eğitimden geçtiği düşünülürse Mardin'in görüşleri yönetim baskısının hangi kurumlara ne derece sirayet ettiğini göstermek içindir.

Öte yandan Mardin'in bakış açısı, tüm bu kurumların ve işleyiş sisteminin dönemin siyasi durumuna göre şekil aldığı düşüncesi üzerine kurulu olduğundan çıkış noktası itibarıyla haksız sayılamaz. Söz konusu dönemde bürokrasiden askeriye ve eğitim kurumlarının içinde jurnalcilerin (istihbarat) olduğu göz önünde bulundurulmalıdır. Enver Paşa'nın kuzeni olan Halil Kut Paşa'nın anılarının derlendiği kitapta bu durumdan şöyle söz edilmiştir:

‘‘Devlet Abdülhamid'in yönetimi altındaydı ve imparatorluğun her yerindeki, her şeyden kurduğu istihbarat ile zamanında haberdar olabilmek imkanlarına sahip bulunuyordu... Jurnalcı adı verilen bu haber alma teşkilatının üyeleri, her yerde ve hiç beklenilmeyen hallerde hazır bulunabilirlerdi...’’ (Kut, 1972, s. 7-8).

Kendisinden önce hal edilen Sultan Abdülaziz'den sonra tahta çıkan II. Abdülhamit'in tahta çıkmasından itibaren kimseyi gücendirmeme anlayışı ile hareket ettiği belirtilmekte; Genç Türkler, ulema sınıfı ve askeri bir kesimin varlığı ile meşrutiyeti ilan edeceği beklentisi üzerine tahta çıkmış/çıkarılmıştır (Mardin, 2019, s. 75).

II. Abdülhamit'in tahta çıkması, bürokratik çevrelerde Osmanlılık politikasının devam ettirileceği düşüncesini doğurmuştur. Bununla birlikte Lewis, II. Abdülhamit'in modernleşmeye karşı olmadığını ancak özgürlükçü bir anayasayı da istemediğini belirtmektedir (Lewis, 2013, s. 242-243).

Sultan II. Abdülhamit tahta çıktıktan bir süre sonra 93 Harbi nedeniyle meclisi kapatmış ve içerde baskıcı denilebilecek bir politika anlayışını benimsemiştir. Bu yöntemin benimsenmesi bürokraside ve

halk içinde huzursuzluğa neden olmuştur. Öyle ki bir süre sonra jurnalcilerin getirdikleri haberlerin sıklığı ile padişaha karşı hareket içinde oldukları öne sürülen pek çok kişi Bekirağa Koğuşu denilen yerde tutulmaya başlanmıştır. Bu hal günden güne artarak devam etmekle birlikte yabancıların nüfuzundan rahatsız olan pek çok kimse gizli toplantılarla kurtuluş çareleri aramaya başlamıştır.

Ancak belirtmek gerekir ki bu kurtuluş çaresi her zaman ‘padişah ve devlet karşıtlığı’ olarak anlaşılmaya meyilli olmuştur. Oysa bu çareler kimi zaman basın yayın yoluyla halkı bilgilendirerek yabancı nüfuzunun sonuçlarını ifade etmek, kimi zaman bürokratik çevreleri ikna ederek devlet lehine adımlar atmasını sağlamak üzerine de olmuştur. Her muhalif anlayış, bir rejimi yıkmak üzerine kurulmamıştır.

Modernleşme Sürecinde Ortaya Çıkan Fikri ve Siyasal Oluşumlar

Osmanlı Devleti’nin son dönemleri, ideolojik akımların ve değişim arayışlarının yoğunlaştığı bir dönüştüme sahne olmuştur. Bu dönemde ideolojik akımların ortaya çıkış sebeplerini anlayabilmek için dönem zihniyetine ve gerekliliklerine bakılması gerekmektedir. Bilindiği üzere Osmanlı Devleti son zamanlarında *hasta adam* olarak lanse edilmekte ve bu iyileşme süreci için çeşitli çareler aranmaktadır.

İmparatorluğun son dönemlerinde alınan yenilgiler karşısında Batılı devletlerin *hasta adam* yakıştırmasına karşılık, kurtuluş çareleri devlet içindeki askeri ve bürokratik çevrelerde giderek daha önemli hale gelmeye başlamıştır.

1699 Karlofça Anlaşması ile başlayan gerileme süreci, Batı'nın askeri, ekonomik ve toplumsal durumunun nispeten üstünlüğünün kabul edilmesiyle başlamış ve Lewis'e göre (Lewis, 2013) Batı'ya karşı modernleşme gerekliliği fikrinin somutlaşmasına neden olmuştur.

1876'da Abdülaziz'in tahttan indirilmesiyle başlayan süreçte Abdülaziz, V. Murat ve 2. Abdülhamit'in yönetimi arasında geçen bu dönem, ülkenin içinde bulunduğu duruma karşı bir çözüm üretme anlayışıyla şekillenmiş ve *Batılılaşma* istekleri bu iyileşme sürecinin bir parçası olarak görülmeye başlamıştır.

Bu anlayış başlangıçta Batı'nın kültürüyle kültürlenmeyi değil aksine Batı'nın modern görülen kurumlarını ve sistemlerini Osmanlı Devleti kurumları için sentezleme çabasına dayanmaktadır. Öyle ki Bostancı'nın ifade ettiği gibi (Bostancı, 2010, s. 94) modernleşmeden kasıt “*yeni*” ve ilerici beklentileri içermekte ve özellikle askeri alanda başlamak üzere, toplumsal idari ve teknik ilerlemelere atıf yapılmaktadır. Osmanlı Devleti açısından yeni sayılabilecek modernleşme fikirleri ve ideolojik akımların ortaya çıkışı, ihtiyaç ve gerekliliğin fark edilmesi üzerine ortaya çıkmaya başlamıştır.

İdeolojik olarak birden çok fikirden bahsedilebilirse de - *Osmanlılık, İslamcılık, Türkçülük, Batıcılık*- bu fikirlerin ortaya atılma sebebi, devlet ve tebaasını bir arada tutan sac ayaklarında eksiklik olduğu düşüncesine dayanmaktadır.

Osmanlı Devleti'nin son dönemlerine bakıldığında en bilindik oluşum olan Osmanlı İttihat ve Terakki Cemiyeti'dir. Ne var ki 2. Abdülhamit'in döneminde ortaya çıkan ilk ve tek oluşum İttihat ve Terakki Cemiyeti de değildir. İttihat ve Terakki'den önce ortaya çıkan

pek çok oluşum bulunmakla birlikte en bilindik oluşumları; Yeni Osmanlılar, Genç Türkler (Jön) ve İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni ifade etmek gereklidir.

Yeni Osmanlılar: Tanzimat Neslinin Fikri Tepkisi

Tanzimattan sonra yetişen Yeni Osmanlılar, insan kişiliğine önem veren, kadere boyun eğme felsefesini değiştirmeğe çalışan ve akklı kullanmayı öneren gençlerdi (Çubukçu, 1986, s. 43). Yeni Osmanlılar içinde öne çıkan isimler arasında Mustafa Reşit Paşa, Ziya Paşa ve Namık Kemal, Mithat Paşa gibi isimler bulunmaktadır. Zamanla Yeni Osmanlılar kavramının Osmanlı aydınlarını tabir etmek için kullanıldığını söylemek mümkündür. Ali Suavi'nin *Muhbir'i*, Ziya Paşa ve Namık Kemal'in *Hürriyet*'ine bakılırsa meslekler açısından Genç Türklerle mukayese edilmeleri açısından önem teşkil etmektedir.

Genç Türkler: Meşrutiyet Arayışı ve Siyasal Muhalefet

Genç Türkler (Jön), daha çok orta sınıf taşralı ve askeriye kökenli olup Yeni Osmanlılar'a nazaran halkı anlayan ve zaten onlardan biri olan bir kesim olarak ifade bulabilir (Mardin, 2019). Yeni Osmanlılar'ın başlattığı fikri hareketin, mutlakiyete karşı meşrutiyet yönetiminin faaliyete geçmesi, Genç Türkler olarak adlandırılan oluşumla gerçekleştirilmeye çalışılacaktır. İstanbul Tıp Fakóltesi temelli olarak çıktığı düşünölen ve Genç Türkler (Jön) olarak adlandırılan bu oluşum, o dönem '*II. Abdülhamit'e muhalif olan bütün gruplar*' olarak ifade bulmaktaydı (Kushner, 1998, s. 14).

Jön kelimesi ise Fransızca bir kökene sahip olup *genç* anlamını taşımaktadır. Jön Türkler kavramı esasında Fransızca *Les Jeunes Turcs*'ten alınmış olup; Kushner'e göre bu grubun fikri lideri Şinasi, fiili lideri Mehmet Bey'dir (Kushner, 1998, s. 145-148).

Öte yandan 1895'te kurulan Türk-Suriye Komitesi'nin çıkardığı *Jeune Turquie* dergisi, Ahmet Rıza'nın başında olduğu Meşveret ile aynı yıl içinde çıkarılmaktaydı (Mardin, 2019, s. 44-45). Yeni Osmanlılar'dan sonra anılacak olan Jön Türkler (Genç) kavramının da bu komitenin isminden geldiği anlaşılmaktadır.

Yeni Osmanlılar daha çok basın yayın yolu ile gazete ve bürokrasi ile anılırken iken, Genç Türkler'in hepsi olmasa da çoğunluğu asker kökenlidir. Yine de iki oluşumu birbirinden tamamen ayırmak doğru olmayacaktır çünkü Yeni Osmanlı'da görülen bazı isimler Genç Türkler'in fikirsel önderi olarak kalmaya devam edecektir. Nitekim bu fikri mücadeleye Genç Türkler'in önderlik ettiği ancak parti anlamında bir siyasi birlik kuramadıklarını, daha sonra ortaya çıkacak olan İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin önceki oluşumları da içine alarak bir nevi siyasi birlik sağladığı düşünülmektedir (Çubukçu, 1986, s. 43)

Çubukçu'ya göre Genç Türkler deyimi genel bir ifadedir ve özgürlük çabası yürüten kimselere bu ad verilerek dönemin zihniyeti ortaya konulmuştur (Çubukçu, 1986, s. 43). Feroz Ahmad da benzer bir görüşle 1908'de iktidara gelenleri ifade ederken İttihat ve Terakki Cemiyeti olarak ifade etmemiş, Genç Türkler'in iktidara geldiğini ve imparatorluk mirasını korumaya uğraştıklarını söylemiştir (Ahmad, 2022, s. 25).

Böylece II. Abdülhamit'in yönetimine karşı meşrutiyetin gelmesini isteyen ve icra faaliyetlerinin bir meclis tarafından gerçekleştirilmesi gerekliliğine inananların; devlet kademesinde görevli veya bürokraside faal olmayan ancak kendini yetiştirerek bu fikir etrafında çevreleri bir araya getiren kimselerin Genç Türkler olarak anıldığı anlaşılmaktadır.

Genç Türkler, başlangıçta yurt içinde ve yurt dışında basın yayın faaliyetleri ile halkı bilinçlendiren, Padişah'a saygı gösteren ancak mevcut politikalarından rahatsız olarak imparatorluğun ayakta kalması için önerilerde bulunanlarla; daha sonraları çoğunluğu askeriye kökenli olup bürokratik çevrelerin dikkate almak zorunda kaldığı, sözlü ve fiili olarak etkili olan kimseler olarak görülmelidir. Bu itibarla Yeni Osmanlılar, Genç Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında fikirsel olarak organik bir bağ vardır; bu oluşumlar birbirinden tamamen bağımsız ve ayrı görülmemelidir.

İttihat ve Terakki: Fikri Mirasın Siyasi Örgütlenmesi

İttihat ve Terakki Cemiyeti'ni oluşturan kişiler arasında Genç Türkler (Jön) de bulunmaktadır. Zaman zaman bu iki oluşum birbiri ile özdeşleştirilerek ifade edilmektedir. İttihat ve Terakki ile Genç Türkler birbiri içinde kaybolmuş iki oluşum gibi gözükse de birbirinden bağımsız olmayan ve devletin içinde bulunduğu duruma çözümler arayan sağ ve sol kollar olarak nitelendirilebilirler. Bu grupların bir arada düşünülmelerine sebep ise Ebuzziya Tefik ve Mizancı Murat'ın her iki oluşumun arasında bir köprü vazifesi görmelerinde aranabilir.

Çubukçu 'ya göre, önce Genç Osmanlılar daha sonra Genç Türkler ve en son Yeni Osmanlılar olarak adlandırılacak olan bu geniş ağ, 1865'te İstanbul'da kurulmuştu ve amaçları, mutlakiyet yönetimi yerine meşrutiyeti getirmektir (Çubukçu, 1986, s. 32). Başlarda gizli olarak kurulan bu oluşumların amacı, baskıcı yönetime karşı özgürlük, yönetimin haksız tutumlarına karşı doğruyu ifade etme hakkı ve serbestliğinin birer somut ifadesi olarak ortaya çıktıkları söylenebilir.

Her oluşum kendi içinde farklı isimler ancak benzer amaçlar edinmekle birlikte amaçları ortaktır; mutlakiyet yönetiminin baskıcı politikalarından rahatsızlık duymaktadırlar. Tekir'e göre İttihat ve Terakki oluşumu esasında 1889'da bir grup tıp öğrencisinin hayaliydi ve yıllar sonra II. Meşrutiyet'in ilan edilmesindeki asıl pay bu gruba aitti (Tekir, 2025, s. 11). Oysa İttihat ve Terakki Cemiyeti'nin Meşrutiyet isteyen ve mücadele edenler için çatı görevini gördüğünü söylemek gereklidir (Tunaya, 2023, s. 43).

İTC'nin faaliyetleri basın yayın ile sınırlı kalmamış, II. Meşrutiyet (1908) ile başlarda dışardan olsa da yönetimde söz sahibi olarak görülmüşlerdir. Bu da İTC'nin faaliyetlerinin yalnızca iktidarı elde etmek üzere olmadığının somut birer kanıtı niteliğindedir.

Yeni Osmanlılar, Genç Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti arasında organik bir bağ bulunmaktadır. Yalnız şu var ki her oluşum kendi içerisinde farklı yollar benimsemiştir. Örneğin Yeni Osmanlılar fikri hareketi daha çok gazete ve dergi etrafında şekillenmiş iken; İttihat ve Terakki Cemiyeti yalnız basın yayın yolu ile fikri mücadelede bulunmamış aynı zamanda fiili yollar da benimsemiştir.

Eklemek gerekir ki Osmanlı Devleti'nin son dönemlerinde halk içerisinde huzursuzluk ve gayrimüslimlere karşı ayrıcalıkların artırıldığı düşüncesi hakimdi; haksız da sayılmazlardı. Nitekim 1875 yılında çıkarılan Muharrem Kararnamesi'nden sonra yabancı devletlerin bir nevi 'icra' görevi görerek, devlet içinde devlet gibi, hareket ederek borçlarını tahsil ettikleri bilinmektedir. Bununla birlikte Osmanlı Devleti toprakları içerisinde yaşayan azınlıkların bağımsızlık arayışı içinde olması, 1856 Islahat Fermanı'ndan sonra ayrıcalıklı bir yer edinme istekleri de göz önüne alındığında bu oluşumların çıkma amacı temelde mevcut pratiklerle devleti içinde bulunduğu durumdan kurtarmak ve güçlü-bağımsız günlerine döndürmektir.

Osmanlı Devleti içindeki bürokrasi örnekleri de bu duruma paralellik göstermektedir. Devlet, savaş esnasında dahi yöneticilerinin hangi köken veya inanca mensup olduğuna odaklanmamış ve tebaa (vatandaş) için bir engel koymamış; bulundukları mevkilerde yükselmelerinin temelini kökenlerinde aramamıştır. Örneğin, Balkan Savaşları sırasında dışişleri bakanlığı görevinin Ermeni asıllı bir teknokrat olarak görülen Gabriel Noradunkyan tarafından yürütülmesi, meselenin özünü anlatmak bakımından yeterli olacaktır.²

1908 yılında II. Meşrutiyet ilan edilmeden önce Estonya'nın başkenti Reval'de görüşmeler yürüten Avrupalı devletler, hasta adamın iyileşmeyeceğini düşünmekteydi ancak Meşrutiyet'in ilanı ile Osmanlı Devleti üzerine yaptıkları hesapların çoğu, bir süreliğine, rafa kalkmak zorunda kalmıştı (Tunaya, 2023, s. 26). Avrupalı devletler

² Geniş bilgi için bkz. (Karakoç,2010:157-177).

Reval'de Osmanlı Devleti'ni paylaşmak için aralarında müzakere ettiği sırada Makedonya'da bulunan Resneli Niyazi Bey, Meşrutiyet'in ilanı için dağa çıkmayı göze almıştı çünkü bu görüşme sonrasında günlerce uyuyamamıştı (Ahmad, 2020, s. 23-24).

Bir süre sonra meşrutiyet fikri, halk içerisinde öyle bir yansıma yapmıştı ki Tunaya'ya göre halk, meşrutiyet kavramının muhafaza edilmesi gereken bir şey olduğunu düşünmeye başlamış; fikir insanından postacısına hatta sade bir vatandaşa kadar herkes, devletin yıkılmaması için düşünmek ve çareler üretmekle meşgul olmaya başlamıştı (Tunaya, 2023, s. 35-36). Bu sürecin sonunda II. Meşrutiyet 1908 yılının temmuz ayında ilan olundu.

Önce Yeni Osmanlılar ardından Genç Türkler ve İttihat ve Terakki Cemiyeti oluşumlarının içinde yalnızca Türkler değil; Ermeniler, Hristiyanlar, inançlı olanlar ve dahi bir inanca mensup olmayanlar da bulunmaktadır. Dolayısıyla bu denli çeşit ve renk içeren oluşumların amacının yegâne başlangıç amaçları, yaşadıkları topraklarda tam bağımsız ve müreffeh bir halk görmek isteklerinin bir neticesi olarak görmek gereklidir.

KAYNAKÇA

- Ahmad, F. (2020). *İttihat ve Terakki 1908-1914*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Ahmad, F. (2022). *Modern Türkiye'nin Oluşumu*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- Bostancı, N. (2010). Bostancı, N. (2010). Modernleşme ile Birlikte Yaşanan Toplumsal Dönüşümler. *Rekabet Kurumu Yayınları*, 91-101.
- Çubukçu, İ. A. (1986). *Türk Düşünce Tarihinde Felsefe Hareketleri*. Ankara: Ankara Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Yayınları.
- Hanioğlu, Ş. (1989, (1889–1902). İstanbul: İletişim Yayınları.). *Bir Siyasal Örgüt Olarak Osmanlı İttihad ve Terakki Cemiyeti ve Jön Türklük 1889-1902*. İstanbul: İletişim.
- Kahraman, S., & Tanıyıcı, Ş. (2017). II. Abdülhamit'in Dış Politikasında İslamcılık ve İngiliz Şeyhülislam Abdullah Quilliam. *Medeniyet ve Toplum*, 1(2), 7-31.
- Karakoç, E. (2010). Osmanlı Hariciyesinde Bir Ermeni Nazır: Gabriyel Noradunkyan Efendi. *Uluslararası İlişkiler Dergisi*, 7(25), 157-177.
- Kushner, D. (1998). *Türk Milliyetçiliğinin Doğuşu (1876-1908)*. (Z. Doğan, Çev.) İstanbul: Fener.
- Kut, H. (1972). *Bitmeyen Savaş*. (T. Sorgun, Dü.) İstanbul: Yaylacık Matbaası.
- Lewis, B. (2013). *Modern Türkiye'nin Doğuşu*. (B. Turna, Çev.) Ankara: Arkadaş.
- Malkoç, E. (2010). Doğu-Batı Ekseninde Bir Osmanlı Aydını: Ahmet Rıza ve Düşünce Dünyası. *Recent Period Turkish Studies*(11), 93-162. Dergi Park. adresinden alındı
- Mardin, Ş. (2019). *Jön Türklerin Siyasi Fikirleri*. İstanbul: İletişim.

- Ortaylı, İ. (2008). *Osmanlı İmparatorluğu'nda Alman Nüfuzu*. 10. Baskı, İstanbul: Timaş Yayınları. .
- Özcan, A. (1997). *Pan-İslamizm: Osmanlı Devleti, Hindistan Müslümanları ve İngiltere (1877-1924)*. Ankara: İsam Yayınları.
- Tekir, S. (2025). *İttihatçılık Doğuş*. İstanbul: Kronik Yayınları.
- Tunaya, T. Z. (2023). *İkinci Meşrutiyet'in Siyasi Hayatına Bakışlar Hürriyet'in İlanı*. İstanbul: Kronik Yayıncılık.
- YTÜ. (2020). *Sultan Abdülhamit Uygulama ve Araştırma Merkezi*. Haziran 25, 2025 tarihinde Yıldız Teknik Üniversitesi Sultan Abdülhamit Uygulama ve Araştırma Merkezi:
<https://sultanabdulhamid.yildiz.edu.tr/ii-abdulhamid/egitim-kronolojisi/> adresinden alındı

BÖLÜM 3

ETİK DEĞERLERİN GÖLGESİNDE SİYASET: TÜRKİYE ÖRNEĞİ ÜZERİNDEN NORMATİF VE AMPİRİK BİR DEĞERLENDİRME

Uzm. Zeynep ÖZKAN

GİRİŞ

Bu kitap bölümü, siyasetin etik ilkelerle olan ilişkisini kuramsal yaklaşımlar, uluslararası örnekler ve Türkiye'deki pratik uygulamalar üzerinden kapsamlı biçimde incelemektedir. Siyasal etik, kamu gücünün kullanımında adalet, şeffaflık, hesap verebilirlik ve kamu yararı gibi temel ilkelerin gözetilmesini gerektirir. Çalışmada önce etik teorilere dayalı bir kavramsal temel oluşturulmuş; ardından etik ihlallerin toplumsal güven, kurumsal meşruiyet ve demokratik istikrar üzerindeki etkileri tartışılmıştır. Türkiye'deki yasal ve kurumsal çerçeve, siyasi partilerdeki uygulamalar, medya ve sivil toplumun rolü ayrıntılı biçimde analiz edilmiştir. Ayrıca 17-25 Aralık operasyonları, kamu ihaleleri, sosyal medya manipülasyonları gibi somut örneklerle etik krizler değerlendirilmiştir. Sonuç olarak, siyasal etik sadece bireysel ahlaki bir sorumluluk değil, aynı zamanda kurumsal sürdürülebilirlik ve toplumsal istikrarın teminatıdır. Türkiye'de siyasal etik kültürünün gelişimi, yapısal reformlar, etik eğitim ve kamu denetimi ile mümkün olabilecektir.

Siyaset, toplumsal yaşamı düzenleyen kararların alınmasını ve uygulanmasını sağlayan kamusal bir faaliyettir. Bu kararlar, bireylerin hak ve özgürlüklerini doğrudan etkileyen sonuçlar doğurmaktadır. Bu nedenle siyasetin yalnızca güç ve iktidar mücadelesi değil, aynı zamanda etik bir sorumluluk alanı olduğu unutulmamalıdır (Thompson, 1987). Etik ilkelerin siyasette gözetilmesi, yöneticilerin eylemlerinin yalnızca yasal değil, aynı zamanda ahlaki ölçütlere göre değerlendirilmesini sağlamaktadır.

Siyasal etik, kamu gücünü elinde bulunduran aktörlerin adalet, dürüstlük, şeffaflık, hesap verebilirlik ve kamu yararına hizmet gibi değerlere uygun davranmasını gerektiren normatif bir disiplindir (Denhardt & Denhardt, 2003). Bu disiplin, hem bireysel karar vericilerin ahlaki sorumluluklarını hem de kurumsal yapının etik temellere dayanmasını öngörür. Siyasal etik yalnızca yolsuzlukla mücadele veya çıkar çatışmasını önleme araçlarıyla sınırlı değildir; daha geniş anlamda, demokratik rejimlerin meşruiyetinin ve toplumsal güvenin sürdürülebilirliğinin bir anahtarıdır (Beetham, 1996).

Kamu politikalarının oluşturulması ve uygulanması süreçlerinde etik dışı kararlar alınması, toplumsal eşitsizlikleri artırmakta, kamu kaynaklarının israfına neden olmakta ve bireylerin devlete olan güvenini zedelemektedir. Bu bağlamda, etik ilkelerin politika yapım süreçlerinde yerleşik bir kural haline gelmesi, yalnızca iyi yönetim açısından değil, aynı zamanda sosyal adaletin tesisi bakımından da zorunludur (UNDP, 1997).

Etik değerlere dayalı siyaset, hesap verebilirlik mekanizmalarının işlerliğini artırır. Seçilmiş ve atanmış kamu görevlilerinin eylemlerinin izlenebilir ve değerlendirilebilir olması, hem yöneten-yönetilen ilişkisini dengeler hem de yönetsel performansı yükseltir (Bovens, 2007). Etik ilkeler, sadece kamu otoritesini sınırlandıran normatif birer kural değil; aynı zamanda kamusal sorumluluğun alanını belirleyen birer rehber olacaktır.

Türkiye özelinde değerlendirildiğinde ise, siyasal etik ilkelerinin kurumsal ve kültürel düzeyde yeterince yerleşmediği görülmektedir. Kamu görevlilerinin ve siyasal aktörlerin davranışları, çoğu zaman siyasi sadakat, partizanlık ve çıkar ilişkileriyle yönlendirilmektedir. Siyasal etik alanındaki kurumsal boşluklar ve hukuki yetersizlikler, bu sorunların süreklilik kazanmasına neden olmaktadır (Ömürgönülşen & Doig, 2012).

Bu çalışmanın amacı, siyasal etik kavramını teorik ve pratik boyutlarıyla incelemek; etik teorilerden hareketle siyasal eylemlerin normatif çerçevesini çizmek; uluslararası örnekler ve Türkiye'deki uygulamalar üzerinden mevcut durumun analizini yapmaktır. Aynı zamanda etik ihlallerin yarattığı toplumsal tahribatı vaka örnekleriyle

ortaya koymak ve çözüm önerileri sunmak da bu çalışmanın temel hedefleri arasındadır.

1.ETİK TEORİLER VE SİYASAL UYGULAMALAR

Siyasal etik alanının kuramsal temeli, etik felsefesinin temel yaklaşımlarına dayanmaktadır. Deontoloji, faydacılık ve erdem etiği gibi temel etik teoriler, siyasal karar vericilerin eylemlerini ahlaki açıdan değerlendirmede kullanılabilecek başlıca normatif çerçeveleri sunar. Bu teorilerden hareketle kamu görevlilerinin karar alma süreçlerinde hangi ilkeleri gözetmeleri gerektiği ve siyasal pratiklerde hangi davranışların etik açıdan kabul edilebilir olduğu değerlendirilebilir.

1.1. Deontolojik Yaklaşım (Ödev Etiği)

Deontolojik etik, özellikle Immanuel Kant tarafından sistemleştirilmiş bir yaklaşımdır. Bu teoriye göre bir eylemin ahlaki değeri, sonuçlarından bağımsız olarak, onun ahlaki kurallara uygunluğuna bağlıdır (Kant, 1993). Siyasette deontolojik etik, yöneticilerin görevlerini yerine getirirken yalnızca sonuç odaklı değil, aynı zamanda evrensel ahlaki ilkelere uygun davranmalarını gerektirir. Örneğin, kamu yararı gözetilse bile yalan söylemek bu yaklaşıma göre etik değildir.

1.2. Faydacı Yaklaşım (Utilitarizm)

Jeremy Bentham ve John Stuart Mill'in geliştirdiği faydacılık, bir eylemin ahlaki değerini, sonuçlarının topluma sağladığı toplam faydaya göre değerlendirir (Mill, 2002). Siyasal karar alma süreçlerinde faydacılık, kamu politikalarının toplumun çoğunluğuna en fazla yararı sağlaması yönünde şekillendirilmesini önerir. Ancak bu yaklaşım, azınlık haklarının göz ardı edilmesi gibi etik ikilemler doğurabilir.

1.3. Erdem Etiği

Erdem etiği, Aristoteles'in Nikomakhos'a Etik adlı eserine dayanır. Bu teoride ahlaki davranışlar, bireyin sahip olduğu erdemlere göre değerlendirilir (Aristotle, 1998). Adalet, cesaret, ölçülülük ve bilgelik gibi erdemler, siyasal karar vericilerin sahip olması gereken

temel ahlaki özelliklerdir. Bu yaklaşım, sadece davranışlara değil, karar vericinin karakterine ve ahlaki bütünlüğüne odaklanır.

1.4. Uygulamalı Etik ve Kamu Yönetiminde Yansıması

Etik teorilerin pratik hayata aktarımı “uygulamalı etik” başlığı altında değerlendirilir. Kamu yönetiminde uygulamalı etik; kamu görevlilerinin şeffaflık, tarafsızlık ve hesap verebilirlik gibi temel değerlere uygun şekilde hareket etmesini sağlayacak mekanizmaların geliştirilmesini içerir (Cooper, 2012). Etik kurullar, çıkar çatışması bildirimleri, etik eğitim ve etik kodlar bu çerçevede önemlidir.

1.5. Etik Teorilerin Siyasete Katkısı: Genel Değerlendirme

Etik teoriler, siyasal etik alanında normatif standartlar geliştirmek için vazgeçilmezdir. Deontoloji görev bilinci ve evrensel kurallar; faydacılık toplumsal fayda perspektifi; erdem etiği ise kişisel karakter ve liderlik sorumluluğu sunar. Bu üç yaklaşım birlikte değerlendirildiğinde, siyasal kararların hem bireysel ahlaki temellere hem de toplumsal sonuçlara göre değerlendirilmesi gerektiğini ortaya çıkarır.

2. SİYASAL ETİK: KAVRAMSAL BİR ÇERÇEVE

Siyasal etik, kamu otoritesini kullanan birey ve kurumların davranışlarını değerlendiren ve bu davranışları ahlaki açıdan sınırlandıran bir normatif çerçeve sunar. Bu kavram, yalnızca bireysel dürüstlükten ibaret değildir; yönetsel süreçlerin adil, şeffaf ve hesap verebilir biçimde işletilmesini amaçlayan sistemsel bir etik anlayışını kapsar (Thompson, 1987).

Siyasal etik, özellikle demokrasilerin sürdürülebilirliği açısından kritik bir role sahiptir. Demokratik yönetim, yalnızca seçimlerle sınırlı olmayan; kamu kararlarının etik, hukuki ve toplumsal sorumluluk ölçütleriyle denetlendiği bir süreçtir (Beetham, 1996). Bu nedenle siyasal etiğin kavramsallaştırılması, yönetim etiği, demokratik değerler ve kamu yararı gibi alanlarla da doğrudan ilişkilidir.

2.1. Siyasal Etik ve Kamu Sorumluluğu

Siyasal etik, kamu gücünü kullananların hesap verme, kamusal çıkarı gözetme ve bireylerin haklarını koruma sorumluluğunu kapsar. Bu sorumluluklar yalnızca hukuki düzenlemelerle değil, aynı zamanda vicdani ve ahlaki normlarla da şekillenir (Denhardt & Denhardt, 2003).

2.2. Siyasal Etik İlkeleri

Siyasal etik, siyasetçilerin ve kamu görevlilerinin görevlerini yerine getirirken uyması gereken ahlaki normları ve davranış kurallarını ifade eder. Bu kurallar, siyasal aktörlerin toplum karşısında sorumluluk taşıdığı anlayışına dayanır ve demokratik yönetimlerin meşruiyetini güçlendirir (Heywood, 2013). Siyasal etik ilkeleri, karar alma süreçlerinde adalet, dürüstlük, şeffaflık ve kamu yararını esas almayı içerir.

En yaygın kabul gören siyasal etik ilkeleri şunlardır (Gilman, 2005):

- Dürüstlük
- Tarafsızlık
- Adalet
- Şeffaflık
- Hesap Verebilirlik

Dürüstlük;

Dürüstlük, siyasetçinin kendi çıkarı yerine halkın çıkarını gözeterek doğru bilgi vermesi, yalan söylememesi ve kamuoyunu yanıltmaması anlamına gelir. Dürüstlük, siyasal güvenin ve meşruiyetin temelidir. Bu ilkenin ihlali, halk ile siyasal aktörler arasındaki güveni sarsmaktadır (Thompson, 2005).

Tarafsızlık;

Tarafsızlık, siyasal kararların kişisel, partisel ya da ideolojik çıkar gözetmeksizin karar alınmasını ifade eder. Kamu görevlileri ve siyasetçiler, görevlerini yerine getirirken tüm bireylere eşit mesafede durmalı, ayrımcılık yapmamalıdır (Beetham, 1994). Özellikle kamu kaynaklarının dağıtımında partizan yaklaşımlar etik dışı sayılmalıdır.

Adalet;

Adalet ilkesi, siyasal karar ve uygulamaların herkes için eşit ve hakkaniyetli biçimde yürütülmesini gerektirir. Hukukun üstünlüğü, sosyal adalet ve fırsat eşitliği siyasal etik bağlamında adaletin temel bileşenleridir (Rawls, 1971). Siyasal süreçlerde adaletsizlik, toplumsal huzursuzluklara ve sistemsel güvensizliğe yol açabilir.

Şeffaflık;

Şeffaflık, siyasal kararların ve kamu yönetimi süreçlerinin açık, izlenebilir ve denetlenebilir olmasını sağlar. Bu ilke, halkın yönetenlerden bilgi alabilme hakkını korur ve yolsuzluğun önlenmesinde kilit rol oynar (Pope, 2000). Şeffaf olmayan yönetim biçimleri, siyasal etik açısından sorunludur.

Hesap Verebilirlik;

Hesap verebilirlik, kamu gücünü kullananların yaptıkları işlerin sonucunda halka karşı sorumlu olmalarını ifade eder. Demokratik rejimlerde siyasal temsilciler, aldıkları kararları gerekçeleriyle birlikte halka açıklamak zorundadır (Denhardt & Denhardt, 2000). Bu durum, demokratik katılımın ve kamu denetiminin sağlıklı işlemesini destekler.

Bu ilkeler kamu görevlilerinin mesleki tutumları kadar siyasal liderlerin halkla ilişkilerinde de temel belirleyici rol oynamaktadır.

2.3. Siyasal Etikte Dönüşüm: Gelenekselden Kurumsala

Geçmişte siyasal etik daha çok bireysel ahlak düzeyinde tartışılırken, günümüzde kurumsal etik yapılar üzerinden şekillenmektedir. Etik kurullar, etik eğitim programları ve denetim

sistemleri etik davranışları sistematikleştirmeyi amaçlamaktadır (OECD, 2005).

2.4. Siyasal Etik ve Güven İlişkisi

Etik dışı davranışlar yalnızca yöneticilerin kişisel itibarını değil, aynı zamanda devletin kurumsal meşruiyetini de zedeler (Bovens, 2007). Vatandaşların siyasal sisteme güveni, yöneticilerin etik davranışlarına bağlıdır.

3. SİYASAL ETİK VE YÖNETİŞİM

Yönetişim, kamu yönetiminin hiyerarşik yapısından uzaklaşarak daha katılımcı, şeffaf ve hesap verebilir hale gelmesini ifade eder. Etik değerlere dayalı yönetim, sadece verimlilik değil; aynı zamanda toplumsal güven, adalet ve kamu yararını önceleyen bir yapının kurulmasını sağlamaktadır (Kooiman, 2003).

3.1. Etik Yönetişimin Temel İlkeleri

- Şeffaflık
- Katılımcılık
- Hesap Verebilirlik
- Dürüstlük ve Tarafsızlık
- Kamusal Sorumluluk

Şeffaflık;

Şeffaflık, yönetsel süreçlerin açık, izlenebilir ve denetlenebilir olması anlamına gelir. Karar alma süreçlerinin, uygulamaların ve kamu kaynaklarının nasıl kullanıldığının kamuoyuna açıklanması, yönetimde güveni artırır. Şeffaflık, yolsuzlukla mücadelede ve demokratik denetimin sağlanmasında temel bir ilkedir (Pope, 2000). Vatandaşların bilgiye erişim hakkı bu ilkenin uygulanmasıyla mümkün hale gelmektedir.

Katılımcılık;

Katılımcılık, yurttaşların karar alma süreçlerine doğrudan ya da dolaylı olarak dahil edilmesini ifade eder. Etik yönetişim, yalnızca teknik değil aynı zamanda demokratik bir süreçtir ve halkın katılımı bu sürecin meşruiyetini güçlendirir (Fung & Wright, 2003). Katılım, toplumsal taleplerin yönetime yansımaya ve temsilin derinleşmesine olanak tanır.

Hesap Verebilirlik;

Hesap verebilirlik, kamu gücünü kullananların eylem ve kararlarından dolayı halka karşı sorumluluk taşımasıdır. Kamu görevlileri ve siyasal temsilciler, görevlerini yerine getirirken yaptıkları işlemler hakkında açıklama yapmak, eleştirilere açık olmak ve gerektiğinde sorumluluk üstlenmek durumundadır (Denhardt & Denhardt, 2000). Bu ilke, etik dışı uygulamaların ortaya çıkarılmasında ve önlenmesinde önemli bir araçtır.

Dürüstlük ve Tarafsızlık;

Etik yönetişimde dürüstlük, kamu görevlilerinin görevlerini kişisel çıkar gözetmeden, açık ve doğru şekilde yerine getirmelerini ifade eder. Tarafsızlık ise her bireye eşit davranmayı, ayrımcılıktan uzak kalmayı ve kamu görevinde objektifliği gerektirir (OECD, 2000). Bu iki ilke birlikte, kamu görevinin güven temelinde yürütülmesini sağlamaktadır.

Kamusal Sorumluluk;

Kamusal sorumluluk, yöneticilerin ve siyasetçilerin kamu yararını gözeterek hareket etmelerini, görevlerinin nihai amacının topluma hizmet etmek olduğunu kabul etmelerini ifade eder. Bu ilke, kamu görevinin kişisel çıkar aracı olarak değil, toplumsal fayda amacıyla yürütülmesini zorunlu kılar (Beetham, 1996). Aynı zamanda etik dışı uygulamalara karşı vicdani ve hukuki sorumluluğu da içerir.

Bu ilkeler sayesinde etik dışı uygulamaların önüne geçilir (UNDP, 1997).

3.2. Etik Yönetişimin Aracı Kurumları

- Etik Kurullar
- Etik Kodlar
- Etik Eğitim Programları
- Whistleblower Mekanizmaları

Etik Kurullar (Ethics Committees)

Etik kurullar, kurumların etik sorunları tanımlamasına, çözüm yolları geliştirmesine ve etik kültürü kurumsallaştırmasına katkı sağlayan danışma veya karar organlarıdır. Kamu yönetimi, akademi, tıp ve büyük ölçekli özel sektör kuruluşlarında yaygındır. Özellikle kamu kurumlarında etik davranış ilkelerine uyumu izleme ve rehberlik etme görevini üstlenirler (OECD, 2009; Kamu Görevlileri Etik Kurulu, 2004).

Etik Kodlar (Codes of Ethics)

Etik kodlar, çalışanların ve yöneticilerin uyması gereken temel etik ilke ve davranış standartlarını belirler. Bu kodlar, etik karar alma süreçlerinde yön gösterici olur ve kurumsal güven inşasında önemli rol oynar. Ayrıca, hesap verebilirlik ve şeffaflık ilkelerini destekler (Kaptein & Schwartz, 2008; Transparency International, 2014).

Etik Eğitim Programları (Ethics Training Programs)

Etik eğitimi, bireylerin etik farkındalığını artırmak ve örgütsel etik kültürünü güçlendirmek amacıyla geliştirilmiş uygulamalı programlardır. Bu programlar, etik karar verme becerilerini geliştirerek çalışanları olası ihlaller konusunda bilinçlendirir (Treviño & Nelson, 2016; OECD, 2020).

Whistleblower Mekanizmaları (Whistleblower Mechanisms)

Whistleblower mekanizmaları, çalışanların yasa dışı, etik dışı ya da kurumun itibarını zedeleyici uygulamaları güvenli ve anonim bir şekilde bildirmelerine olanak tanır. Bu mekanizmalar, kurumsal suistimallerin ortaya çıkarılmasında ve önlenmesinde etkili bir araçtır.

Aynı zamanda ihbarcılarının korunması açısından da özel düzenlemeler içerir (Near & Miceli, 1995; OECD, 2016). Bu araçlar bireysel etik davranışları kurumsal yapıya taşımaktadır (Cooper, 2012).

4. TÜRKİYE’DE DURUM

2000’li yılların başında Türkiye, yolsuzlukla mücadele, kamu yönetiminde şeffaflık ve hesap verebilirliği artırmak amacıyla çeşitli reform süreçlerine girmiştir. Bu çerçevede, 2004 yılında 5176 sayılı “Kamu Görevlileri Etik Kurulu Kurulması ve Bazı Kanunlarda Değişiklik Yapılması Hakkında Kanun” ile Kamu Görevlileri Etik Kurulu (KGEK) kurulmuştur. Bu kurul, kamu hizmetlerinin dürüstlük, tarafsızlık, saydamlık ve hesap verebilirlik ilkeleri çerçevesinde yürütülmesini sağlamak, etik davranış ilkelerini belirlemek ve bu ilkelere aykırı davranışları değerlendirmekle görevlendirilmiştir (Acar, 2006; Demirkaya, 2009).

KGEK’in kurulmasıyla birlikte, kamu görevlileri için bağlayıcı etik davranış ilkeleri ortaya konmuş ve bu ilkelerin uygulanmasını denetlemek üzere yarı-yargısal bir mekanizma hayata geçirilmiştir. Türkiye’de etik altyapısının oluşturulmasına yönelik bu adım, Avrupa Birliği’ne uyum süreci ve OECD normları doğrultusunda şekillenmiştir. Etik kurul, kamu görevlilerinden gelen şikâyetleri incelemekte ve rehberlik işlevi görmektedir. Ancak uygulamada, kurulun yaptırım gücünün sınırlı olması ve siyasi iradeye doğrudan bağlı olmayan bir yapıya sahip olmaması gibi eleştiriler de dile getirilmektedir (Çolak & Öztürk, 2011).

Türkiye’de siyasal etik uygulamaları sınırlı düzeyde kurumsallaşmış olup, uygulamada ciddi eksiklikler gözlemlenmektedir. Etik düzenlemeler çoğunlukla kamu görevlileriyle sınırlı kalmakta, siyasetçiler kapsam dışında tutulmaktadır (Ömürgönülşen & Doig, 2012).

4.1. Hukuki ve Kurumsal Çerçeve

5176 sayılı yasa ile Kamu Görevlileri Etik Kurulu kurulmuştur, ancak milletvekilleri ve bakanlar bu düzenlemelerin dışında bırakılmıştır (Etik Kurulu, 2020).

4.2. Siyasi Partilerde Etik Sorunlar

Parti içi demokrasi eksikliği, aday belirleme süreçlerinin şeffaf olmaması ve lider merkezli yapı siyasal etik ihlallerini artırmaktadır (TESEV, 2020).

4.3. Şeffaflık ve Hesap Verebilirlik

Sayıştay raporları kamu kaynaklarının usulsüz kullanımı, denetim eksikliği ve mal beyanı şeffaflığındaki sorunlara dikkat çekmektedir (Sayıştay, 2021).

4.4. Medya ve Sivil Toplumun Rolü

Bağımsız medya ve sivil toplum kuruluşları (ör. EDMER, TI Türkiye) etik ihlallerin kamuoyuna taşınmasında önemli rol oynamaktadır.

4.5. Etik Gündemin Siyasallaşması

Etik, idealde evrensel ilkeler çerçevesinde değerlendirilmesi gereken bir normatif alan iken, özellikle politik arenada sıkça araçsallaştırılmakta ve siyasal rekabetin bir unsuru hâline getirilmektedir. Siyasal aktörler, etik söylemleri genellikle rakiplerini itibarsızlaştırmak veya kamuoyunu yönlendirmek amacıyla kullanmakta; bu da etik ilkelerin tarafsız ve evrensel niteliğini zedelemektedir (Doig, 1995; Schedler, 1999).

Bu tür siyasal kullanım, "etik" kavramını yalnızca retorik bir araç hâline getirerek onun kamu nezdindeki güvenilirliğini ve işlevselliğini aşındırır. Etik iddiaların selektif biçimde kullanılması, etik değerlerin gerçek bir hesap verebilirlik aracı olmaktan ziyade politik meşruiyet üretme aracına dönüşmesine yol açar (Heywood, 1997).

4.6. Demokrasi ve Etik Yönetişim

Etik yönetim demokrasinin sadece biçimsel değil, işlevsel olarak da işlemesini sağlar. Etik değerlerle şekillenen yönetimler, kamu güvenini artırır (Fukuyama, 2013).

5. ETİK İHLALLERİN SONUÇLARI

Siyasal etik ihlalleri, yalnızca bireysel düzeyde yolsuzluk veya usulsüzlük anlamına gelmez; aynı zamanda toplumsal güvenin sarsılmasına, demokratik meşruiyetin zedelenmesine ve kurumsal yapının zarar görmesine neden olur. Etik dışı uygulamalar, siyasal sistemin istikrarını ve yönetsel kapasitesini doğrudan etkileyen unsurlar haline gelmiştir (Johnston, 2005).

5.1. Toplumsal Güvenin Erozyonu

Etik dışı siyasal davranışların en önemli sonucu, vatandaşların devlete ve yöneticilere olan güveninin azalmasıdır. Güvenin zayıflaması, yalnızca mevcut yönetime duyulan tepkiyle sınırlı kalmaz; aynı zamanda tüm kamu kurumlarına karşı genel bir kuşkuculuğun gelişmesine neden olur (Nye, Zelikow & King, 1997). Bu durum, seçimlere katılım oranlarının düşmesi, toplumsal kutuplaşmanın artması ve vatandaşların sistem dışı alternatiflere yönelmesi gibi sonuçlar doğurabilir.

5.2. Kurumsal Meşruiyetin Zedelenmesi

Siyasal etik ihlalleri, kamu kurumlarının yasal çerçevede sahip olduğu otoritenin toplumsal olarak kabul görmesini engeller. Örneğin, yargı organlarının siyasi müdahalelerle karar vermesi ya da kamu ihalelerinde şeffaflığın ihlal edilmesi gibi durumlar, kurumsal meşruiyeti derinden sarsar (Rose-Ackerman, 1999). Bu tür ihlaller, yasaların tarafsız uygulanmasına dair inancı da zedeler.

5.3. Yolsuzluk ve Kayırmacılığın Yaygınlaşması

Etik ilkelerin yok sayıldığı ortamlarda yolsuzluk, nepotizm (akraba kayırmacılığı) ve kronizm (siyasal sadakate dayalı atamalar)

yaygınlaşır. Bu durum, kamu kaynaklarının etkin kullanılmamasına ve liyakatin ikinci plana atılmasına neden olur. Uzun vadede bu tür etik dışı yapılar, kamu yönetiminin verimliliğini ve hizmet kalitesini düşürür (Heywood, 1997).

5.4. Etik Krizlerin Demokratik Etkilere Dönüşmesi

Etik ihlallerin kronikleşmesi, demokratik sistemin işleyişini doğrudan tehdit eder. Yasama, yürütme ve yargı erkleri arasındaki dengeyi bozan, medya özgürlüğünü kısıtlayan veya seçim süreçlerine hile karıştıran uygulamalar, etik krizleri siyasal rejim krizine dönüştürebilir. Bu bağlamda etik ihlaller sadece idari değil, aynı zamanda anayasal bir sorun haline gelir (Schedler, 1999).

5.5. Toplumsal Adaletin Zedelenmesi

Etik ihlaller, kamu kaynaklarının adaletsiz dağılımı, dezavantajlı grupların dışlanması ve fırsat eşitliğinin ortadan kalkması gibi sonuçlara yol açar. Bu durum, toplumsal huzursuzlukları artırır ve sosyal bütünlüğü tehdit eder. Özellikle sosyal yardım, eğitim ve istihdam politikalarında etik dışı tercihler, gelir dağılımı adaletsizliğini derinleştirmektedir (Sen, 2009).

6. ULUSLARARASI KARŞILAŞTIRMALAR

Siyasal etik uygulamaları ülkeden ülkeye büyük farklılık gösterir. Bu bölümde ABD, İsveç, Almanya ve Güney Kore gibi örnek ülkelerle Türkiye karşılaştırılmıştır.

6.1. ABD – Kurumsal Etik Denetimi

ABD’de Office of Government Ethics (OGE) ve Kongre Etik Komiteleri gibi yapılar siyasal etik denetimini sağlar. Mal beyanı, kampanya fonları ve çıkar çatışması açıklamaları kamuya açıktır (OGE, 2021).

6.2. İsveç – Etik Kültür ve Şeffaflık

İsveç’te şeffaflık 1766’dan beri anayasal düzeydedir. Etik uygulamalar yasalardan çok sosyal normlara ve medya denetimine dayanır (Transparency International, 2022).

6.3. Almanya – Kodlar ve Parlamento Denetimi

Almanya’da çıkar çatışması, hediye alma ve kamu/özel sektör ilişkileri sıkı şekilde denetlenir. Bundestag Etik Komisyonu milletvekillerini izler (TI Germany, 2021).

6.4. Güney Kore – Reformlar ve Toplumsal Baskı

Etik reformlar ve kamuoyu duyarlılığı güçlüdür. "Public Service Ethics Act" gibi yasalarla siyasetçi ve memurlar sıkı şekilde denetlenir (Kim, 2013).

6.5. Türkiye ile Karşılaştırma

Türkiye’de etik denetim çoğunlukla bürokrasiyle sınırlı kalmakta; siyasi liderler ise kapsam dışı kalmaktadır (Ömürgönülşen & Doğ, 2012). Şeffaflık ve hesap verebilirlik zayıftır; etik çoğu zaman siyasi tartışmaların parçası hâline gelmektedir.

7. ALAN ARAŞTIRMASI VE VAKA ÖRNEKLERİ

Bu bölümde, Türkiye’de yaşanmış bazı önemli siyasal etik ihlalleri analiz edilerek etik sorunların pratikte nasıl tezahür ettiği gösterilmektedir.

7.1. 17-25 Aralık Yolsuzluk Operasyonları

2013 yılında kamuoyunu derinden etkileyen bu operasyonlar, bakan çocukları ve iş insanlarını kapsayan rüşvet ve yolsuzluk iddialarını ortaya çıkarmıştır. Soruşturmanın kısa sürede siyasi nitelik kazanması, hukuki süreçlerin etik denetimden uzaklaştığını göstermektedir (T24, 2014).

7.2. Kamu İhalelerinde Usulsüzlük

Sayıştay’ın yıllık denetim raporları, birçok kamu kurumunda ihale süreçlerinin mevzuata aykırı yürütüldüğünü göstermektedir. Bu durum, şeffaflık ve kamu kaynaklarının etkin kullanımı ilkeleriyle çelişmektedir (Sayıştay, 2021).

7.3. Dijital Manipölasyon ve Sosyal Medya Etikleri

2023 seçimlerinde sosyal medya üzerinden sahte içerik, manipölatif görseller ve bot hesaplar yoluyla yürütölen dezenformasyon kampanyaları etik ihlallerin dijital boyutunu gözler önüne sermiştir (Bilgi Üniversitesi, 2023).

7.4. Akademide Liyakat Sorunu

Üniversitelerdeki üst düzey atamalarda liyakatin değil siyasi sadakatin esas alınması eleştirilmektedir. Bu durum akademik özerkliği ve kamu kurumlarında etik sorumluluğu zedelemektedir (Eğitim-Sen, 2021).

7.5. Mal Varlığı Beyanları ve Şeffaflık

Türkiye'de kamu görevlilerinin mal varlığı beyanında bulunmaları yasal bir yükümlölük olmasına rağmen, mevcut sistem şeffaflık ve hesap verebilirlik açısından ciddi sınırlılıklar barındırmaktadır. OECD'nin Türkiye'de kamu bütönlüğü üzerine hazırladığı raporda, mal varlığı bildirimlerinin çoğunlukla yalnızca ilgili makamlara sunulduğu, kamuya açık biçimde paylaşılmadığı ve güncellenme sıklığının düşük olduğu belirtilmektedir. Ayrıca, vatandaşların bu beyanlara erişiminin olmaması, kamu denetimini ve dolayısıyla hesap verebilirliği önemli ölçüde zayıflatmaktadır (OECD, 2021).

8. TARTIŞMA

Bu bölümde, çalışmanın kuramsal çerçevesi, uluslararası örnekleri ve Türkiye özelinde elde edilen bulgular birlikte değerlendirilmiştir.

8.1. Teori ve Uygulama Arasındaki Boşluk

Etik teoriler kamu yönetimi için bir yol haritası sunmaktadır. Ancak Türkiye'de bu teorilerin hayata geçirilememesi, bireysel ahlaki yetersizliklerle birlikte yapısal eksikliklerden kaynaklanmaktadır (Denhardt & Denhardt, 2003).

8.2. Kurumsallaşma ve Siyasal İrade Eksikliği

Etik mekanizmaların sürdürülebilirliği, siyasi aktörlerin samimi desteğine bağlıdır. Türkiye’de etik düzenlemeler eksik uygulanmakta, yaptırım gücü zayıf kalmaktadır (Ömürgönülşen & Doig, 2012).

8.3. Siyasal Kültür ve Etik Algısı

Partizanlık, lider kültü ve sadakat esaslı siyaset anlayışı, etik normların toplumsallaşmasını engellemektedir (Beetham, 1996). Eğitim, medya ve STK’lar bu algının dönüşümünde önemli rol oynayabilir.

8.4. Dijital Etik Sorunlar

Sosyal medya ve dijital araçlar yoluyla etik dışı manipölasyonlar artmaktadır. Bot hesaplar, sahte belgeler ve hedefli dezenformasyonlar yeni etik tehditler oluşturmaktadır (Wardle & Derakhshan, 2017).

8.5. Türkiye’nin Etik Kapasitesi

Yasal düzenlemelerin kapsamı sınırlı kalmaktadır. Toplumda etik ihlallere karşı düşük duyarlılık, kamuoyunun denetim kapasitesini zayıflatmakta ve reformlar kadar kültürel dönüşümler de gerekli olmaktadır.

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışma, siyaset ve etik arasındaki gerilimli ilişkinin Türkiye özelinde nasıl tezahür ettiğini hem normatif ilkeler hem de ampirik gözlemler ışığında değerlendirmeyi amaçlamıştır. Siyasal etik kavramını kuramsal temelleri, uluslararası uygulamaları ve Türkiye özelinde pratikteki sorunlar üzerinden kapsamlı biçimde ele almıştır. Bulgular göstermektedir ki, etik ilkeler yalnızca bireysel sorumluluk değil, aynı zamanda sistemsal bir gerekliliktir.

Etik değerler, siyasal süreçlerin meşruiyet zeminini güçlendiren evrensel ilkelerdir; ancak Türkiye'de bu değerlerin kurumsallaşması ve sürdürülebilirliği ciddi yapısal sorunlarla karşı karşıyadır.

Normatif açıdan değerlendirildiğinde, siyaset alanında etik ilkelerin (adalet, dürüstlük, şeffaflık, hesap verebilirlik, tarafsızlık vb.) varlığı hem demokratik temsilin niteliğini artırmakta hem de kamu yararının korunmasına katkı sunmaktadır. Ancak ampirik düzeydeki bulgular, Türkiye'de bu ilkelerin çoğu zaman sembolik düzeyde kaldığını, siyasi etik söylemlerinin ise sıklıkla araçsallaştırıldığını göstermektedir.

Kamu görevlileri etik kurulları, mal varlığı beyanı mekanizmaları, etik kodlar ve etik eğitim programları gibi yönetim araçlarının varlığı önemli bir gelişme olmakla birlikte; bu araçların çoğu ya işlevsizleşmekte ya da siyasal müdahalelere açık hâle gelmektedir. Özellikle etik gündemin siyasallaşması ve hesap verebilirlik ilkesinin seçici uygulanması, etik değerlerin kamuoyu nezdindeki güvenilirliğini zayıflatmaktadır.

Bu çerçevede, Türkiye'de siyasal etiğin kurumsallaşması yönünde atılacak adımların yalnızca teknik reformlarla sınırlı kalmaması, aynı zamanda güçlü bir demokratik kültür ve siyasi iradeyle desteklenmesi gerektiği açıktır. Etik değerlerin bir "gölge" olarak kalmaması, siyasal sistemin temel taşı hâline gelmesi, ancak bu bütüncül dönüşümle mümkündür.

Bulguların Özeti;

- Türkiye'de siyasal etik kurumsal olarak yetersizdir.

- Etik kurallar kamu görevlilerini kapsasa da siyasetçiler bu çerçevenin dışında kalmaktadır.
- Medya, sosyal medya ve kamu ihaleleri gibi alanlarda şeffaflık eksikliği yüksektir.
- Uluslararası örneklerle karşılaştırıldığında Türkiye’de etik yapılar zayıf ve politize olmuş durumdadır.

Politika Önerileri

1. Siyasetçiler için bağlayıcı etik mevzuat oluşturulmalı.
2. Etik kurullar anayasal güvenceye alınmalı ve siyasi etkiden arındırılmalıdır.
3. Etik eğitim kamu görevlileri ve üniversite öğrencileri için zorunlu hâle getirilmelidir.
4. Sivil toplum ve medya desteklenerek etik ihlalleri görünür kılmalıdır.
5. Dijital etik düzenlemeleri yapılarak çevrim içi manipülasyonlara karşı önlem alınmalıdır.

KAYNAKÇA

- Aristotle. (1998). *Nicomachean Ethics* (W. D. Ross, Trans.). Oxford University Press. (Original work ca. 4th century BCE)
- Beetham, D. (1996). *The Legitimation of Power*. Palgrave Macmillan.
- Bovens, M. (2007). Analysing and Assessing Accountability: A Conceptual Framework. *European Law Journal*, 13(4), 447–468.
- Bevir, M. (2011). *The SAGE Handbook of Governance*. SAGE
- Bilgi Üniversitesi. (2023). 2023 Seçimleri ve Dijital Manipölasyon Raporu.
- Beetham, D. (1994). *Defining and measuring democracy*. Sage Publications.
- Beetham, D. (1996). *The Legitimation of Power*. Macmillan Press.
- Cooper, T. L. (2012). *The Responsible Administrator: An Approach to Ethics for the Administrative Role* (6th ed.). Jossey-Bass.
- Cooper, T. L. (2012). *The Responsible Administrator*. Jossey-Bass.
- Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2003). *The New Public Service: Serving, Not Steering*. M.E. Sharpe.
- Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2003). *The New Public Service: Serving, Not Steering*. M.E. Sharpe.
- Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2003). *The New Public Service: Serving, Not Steering*.
- Denhardt, R. B., & Denhardt, J. V. (2000). The New Public Service: Serving rather than steering. *Public Administration Review*, 60(6), 549–559.
- Doig, A. (1995). Good government and sustainable anti-corruption strategies: A role for independent anti-corruption agencies?. *Public Administration and Development*, 15(2), 151–165. <https://doi.org/10.1002/pad.4230150205>
- Eğitim-Sen. (2021). *Üniversitelerde Liyakat Sorunu Raporu*.
- Gilman, S. C. (2005). *Ethics Codes and Codes of Conduct as Tools for Promoting an Ethical and Professional Public Service*. World Bank.

- Fukuyama, F. (2013). What Is Governance?. *Governance*, 26(3), 347–368.
- Fung, A., & Wright, E. O. (2003). *Deepening Democracy: Institutional Innovations in Empowered Participatory Governance*. Verso.
- Heywood, P. M. (1997). Political corruption: Problems and perspectives. *Political Studies*, 45(3), 417–435. <https://doi.org/10.1111/1467-9248.00090>
- Johnston, M. (2005). *Syndromes of Corruption: Wealth, Power, and Democracy*. Cambridge University Press.
- Kant, I. (1993). *Grounding for the Metaphysics of Morals* (J. W. Ellington, Trans.). Hackett. (Original work published 1785)
- Kooiman, J. (2003). *Governing as Governance*. SAGE Publications.
- Kim, P. S. (2013). Public Service Ethics and Anti-Corruption in South Korea. *Korean Journal of Policy Studies*, 28(3), 25–48.
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu. (2020). *Etik Davranış İlkeleri ve Başvuru Rehberi*. <https://etik.gov.tr>
- Kaptein, M., & Schwartz, M. S. (2008). The effectiveness of business codes: A critical examination of existing studies and the development of an integrated research model. *Journal of Business Ethics*, 77(2), 111–127. <https://doi.org/10.1007/s10551-006-9305-0>
- Kamu Görevlileri Etik Kurulu. (2004). *Kamu Görevlileri Etik Davranış İlkeleri ile Başvuru Usul ve Esasları Hakkında Yönetmelik*. Resmi Gazete (No. 25785). <https://etik.gov.tr>
- Mill, J. S. (2002). *Utilitarianism*. Dover Publications. (Original work published 1863)
- Nye, J. S., Zelikow, P., & King, D. C. (1997). *Why People Don't Trust Government*. Harvard University Press.
- Near, J. P., & Miceli, M. P. (1995). Effective whistle-blowing. *Academy of Management Review*, 20(3), 679–708. <https://doi.org/10.5465/amr.1995.9508080334>
- OECD. (2005). *Public Sector Integrity: A Framework for Assessment*. OECD Publishing.

- OGE. (2021). Office of Government Ethics Annual Report. <https://oge.gov>
- OECD. (2000). Trust in Government: Ethics Measures in OECD Countries. OECD Publications.
- OECD. (2009). Ethics in the public service: Current issues and practice. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/gov/ethics>
- OECD. (2016). Committing to effective whistleblower protection. OECD Publishing. <https://www.oecd.org/corruption/whistleblower-protection.htm>
- OECD. (2020). Building a culture of integrity in the public sector: A toolkit. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/ab0f0a2c-en>
- OECD. (2021). Public integrity in Türkiye: Supporting government and civil service reform. OECD Publishing. <https://doi.org/10.1787/2ccc22f3-en>
- Ömürgönülşen, U., & Doig, A. (2012). Public Service Ethics and Corruption in Turkey. *Turkish Public Administration Annual*, 38, 21–45.
- Pope, J. (2000). Confronting corruption: The elements of a national integrity system. Transparency International.
- Rose-Ackerman, S. (1999). Corruption and Government: Causes, Consequences, and Reform. Cambridge University Press.
- Rawls, J. (1971). A Theory of Justice. Harvard University Press.
- Schedler, A. (1999). Conceptualizing accountability. In A. Schedler, L. Diamond & M. F. Plattner (Eds.), *The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies* (pp. 13–28). Lynne Rienner Publishers.
- Sayıştay Başkanlığı. (2021). 2020 Yılı Denetim Raporları. <https://sayistay.gov.tr>
- Sen, A. (2009). The Idea of Justice. Harvard University Press.
- Schedler, A. (1999). Conceptualizing Accountability. In A. Schedler, L. Diamond, & M. F. Plattner (Eds.), *The Self-Restraining State: Power and Accountability in New Democracies* (pp. 13–28). Lynne Rienner.

- Thompson, D. F. (1987). *Political Ethics and Public Office*. Harvard University Press.
- TI Germany. (2021). *National Integrity System Assessment: Germany*.
- Transparency International. (2022). *Corruption Perceptions Index*.
<https://transparency.org>
- TESEV. (2020). *Yerel Yönetimlerde Etik ve Şeffaflık*.
- Transparency International Türkiye. (2022). *Türkiye Yolsuzluk Algı Raporu*.
- T24. (2014). *17-25 Aralık Yolsuzluk Dosyası Özet Raporu*.
- Thompson, D. F. (2005). *Restoring Responsibility: Ethics in Government, Business, and Healthcare*. Cambridge University Press.
- Transparency International. (2014). *Code of ethics and conduct for NGOs*.
<https://www.transparency.org/en/publications/code-of-ethics-and-conduct-for-ngos>
- Treviño, L. K., & Nelson, K. A. (2016). *Managing business ethics: Straight talk about how to do it right* (7th ed.). Wiley.
- Transparency International Türkiye. (2022). *Türkiye Yolsuzluk Algı Raporu*
- UNDP. (1997). *Governance for Sustainable Human Development: A UNDP Policy Document*.
- Wardle, C., & Derakhshan, H. (2017). *Information Disorder: Toward an Interdisciplinary Framework*. Council of Europe.

BÖLÜM 4

TÜRKİYE’DE SİVİL TOPLUMUN KAMUOYU VE POLİTİKA ÜZERİNDEKİ ROLÜ: 1 MART TEZKERESİ SÜRECİ ÜZERİNE BİR İNCELEME

Dr. Öğr. Üyesi Mert Mahir GÖZ

GİRİŞ

Etimolojik olarak “civil” sözcüğü ile bağdaştırılan sivil toplum kavramının ne olduğuna yönelik görüş birliği bulunmamaktadır (Webster, 1975: 26). Bununla beraber temelini aktif-negatif ve pozitif statü haklarının ihdas ettiği sivil toplum; en basit anlamıyla devletle aile arasındaki özerk ve çoğulcu yapıya dayanan gönüllü örgütlenme alanıdır (Erdoğan ve Tosun, 2001: 41; Aslan, 2010: 357). Daha geniş tanımıyla ise sivil toplum; kendi inisiyatifiyle şekillenen, kendi kaynaklarıyla ayakta duran, devletten bağımsız bir yapıya sahip olan, kamusal alanla özel alan arasında bir köprü işlevi gören, toplumsal sorunlara kalıcı çözümler üretme sürecine etkin şekilde katılan ve bu çerçevede siyasal aktörler üzerinde etkide bulunmaya çalışan gönüllü ve örgütlü bir toplumsal oluşumdur (Howell, 2006: 122).

Gerçekleştirdiği faaliyetlerle (miting, protesto, basın açıklaması, rapor sunma vb.) bir yandan kamuoyunu yönlendirebilen sivil toplum diğer yandan iktidarlar üzerinde baskı oluşturarak politikalara etki edebilmektedir (Emini, 2013:

47). Nitekim gerek dünyada gerek Türkiye’de siyasi iktidarlar, sivil alan ile siyasal alan arasında bir köprü vazifesi de gören sivil toplum kuruluşlarının (STK) yönlendirmesiyle politika üretmekte ya da politikalarını değiştirebilmektedir. Örneğin Devrimci İşçi Sendikaları Konfederasyonu (DİSK) ve Türk Sanayicileri ve İş İnsanları Derneği (TÜSİAD) gibi STK’ler, 28 Şubat süreci başta olmak üzere Türkiye’deki kritik gelişmelerde doğrudan rol oynayıp, siyasi iktidarları ve Türk Silahlı Kuvvetleri’ni (TSK) yönlendirebilmiştir (Mahiroğulları, 2016: 269; Dilaveroğlu, 2012: 63).

Sivil toplum yapılarının kamuoyu, ordu ve siyasal iktidar üzerindeki etkisinin belirgin biçimde gözlemlendiği önemli örneklerden biri de 1 Mart 2003 tarihli Irak Tezkeresi sürecidir. 11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide terör örgütü tarafından Amerika Birleşik Devletleri’nde (ABD) gerçekleştirilen saldırıların ardından ABD yönetimi, terör örgütlerine destek verdiği gerekçesiyle S. Hüseyin liderliğindeki Irak’a karşı askeri müdahalede bulunma kararı almıştır. Askeri müdahalenin daha az maliyetli ve başarılı olabilmesi adına ABD’nin Türkiye’den askeri ve lojistik destek talebinde bulunması üzerine gündeme gelen ve Türkiye Büyük Millet Meclisi’ne (TBMM) sunulan 1 Mart Tezkeresi, yalnızca Türkiye’nin dış politikasını değil, aynı zamanda Ortadoğu’nun siyasi dengelerini ve uluslararası ilişkiler sistemini etkileyen kritik bir dönüm noktası olmuştur. Bu süreçte Türkiye’deki STK’lerin sergilediği tutum ve gerçekleştirdikleri

faaliyetler ise politika yapım sürecine katılımın ve toplumsal muhalefetin etkisini gözler önüne sermiştir. Bu bağlamda çalışmanın temel amacı, 1 Mart 2003 Tezkeresi sürecinde STK'lerin, Türkiye'de kamuoyu ve siyasal iktidar üzerindeki etkisini kapsamlı bir biçimde analiz etmektir.

Çalışmada, 1 Mart 2003 Tezkeresi döneminde sivil toplumun, politika yapım sürecine ne ölçüde katılım sağladığı ve bu sürece yön verme kapasitesinin hangi araçlarla mümkün kılındığı incelenerek, demokratik katılımın sınırları ve olanakları değerlendirilmiştir. Tezkere sürecinde STK'ler tarafından gerçekleştirilen eylem biçimleri, söylemler ve kamuoyu mobilizasyonu örneklem alınarak, karar alma mekanizmalarına etkileri bağlamsal bir çerçevede ele alınmıştır.

Nitel araştırma yöntemlerinden olan doküman analizinin kullanıldığı çalışmada, 1 Mart Tezkeresi sürecine ilişkin gazete haberleri, STK raporları, basın açıklamaları, meclis tutanakları ve akademik literatür taranarak betimleyici bir analiz yapılmıştır. Tezkere oylamasından önceki süreçte aktif rol oynayan STK'lerin eylem biçimleri, söylemleri ve kamuoyundaki yansımalarının siyasi karar alma süreci üzerindeki etkileri bağlamsal olarak değerlendirilmiştir.

1. Sivil Toplum: Kavramsal Çerçeve ve Tarihsel Gelişim

Bu başlık altında, öncelikle sivil toplum kavramının tanımı yapılmış; temel nitelikleri ile siyasal iktidar karşısındaki konumu kuramsal bir çerçevede ele alınmıştır. Devamında, sivil toplumun tarihsel süreç içerisinde geçirdiği dönüşüm, farklı dönem ve düşünsel yaklaşımlar ışığında incelenmiştir. Son olarak ise Türkiye’de sivil toplumun ortaya çıkışı ve kurumsallaşma süreci öz bir şekilde açıklanmaya çalışılmıştır.

En genel anlamıyla devletle aile arasında, gönüllü, kendi kendini yaratan, kendi ayakları üzerinde duran, hukuksal bir düzenle ya da bir ortak değerler kümesiyle sınırlı, devletten özerk, örgütlü toplumsal yaşam alanı olarak tanımlanan sivil toplum (Keyman, 2009), “*medeni*” yani “*şehirli*” manasında da ifade edilmiştir (Mardin, 2008: 9).

Siyaset bilimi literatüründe sivil toplum ile devlet, genellikle birbirini tamamlayan iki ayrı alan olarak nitelendirilir. Sivil toplumun muktedir olduğu yerlerde devlet, sınırlı yetkilere haiz, tarafsız ve bireylere hizmet eden hukuksal bir araç konumundadır. Buna karşılık, sivil toplumun cılız olduğu toplumlarda ise tüm siyasi, ekonomik ve ideolojik güç tek elde toplanır ve devlet, toplumsal yaşam üzerinde hegemon bir rol üstlenir. Dolayısıyla, sivil toplumun gelişimi ile devletin yapısı ve işlevleri arasında doğrudan bir ilişki bulunmaktadır. Güçlü bir sivil toplum, sadece bazı görevleri devletten almakla kalmaz, aynı

zamanda devleti daha tarafsız ve demokratik bir kurum olmaya da zorlar (Çaha, 2005: 245).

Görüldüğü üzere demokratik sistemin kurumsallaşması ve derinleşmesinde merkezi bir rol üstlenen sivil toplum, aynı zamanda devletin yetki alanını sınırlayıcı ve dengeleyici bir mekanizma olarak da işlev görmektedir. Bu çerçevede sivil toplumun demokrasiye katkısı, yalnızca örgüt sayısındaki artış ve çeşitlenmeyle sınırlı kalmayıp, bu yapıların kendi aralarındaki ilişkilerin demokratik özellikler taşımasına ve iç işleyişlerinde demokratik ilke ve değerlere bağlı kalmalarına bağlı olarak da anlam kazanmaktadır (Aslan, 2010: 361).

Sağlıklı ve işleyen bir demokrasinin tesis edilebilmesi için kamuoyu oluşumunda etkili rol oynayan sivil toplum unsurlarının toplumun tüm kesimlerini kapsayıcı nitelikte olması gerekmektedir (Yıldız, 2004: 87-88). Böylece bir yandan kamuoyu üzerinde etki sahibi olabilecek olan sivil toplum diğer yandan siyasal iktidarları etki altına alabilecek bir kapsama erişebilir. Bu noktada, sivil toplumun demokratik işleyiş içerisindeki rolü ve etkisini daha iyi kavrayabilmek adına, kavramın tarihsel ve düşünsel arka planının da dikkate alınması gerekmektedir.

Sivil toplum kavramının ne zaman, nerede ve nasıl ortaya çıktığına yönelik net bir görüş birliği bulunmamaktadır (Zariç, 2017: 304). Bu durum, kavramın farklı kültürel ve tarihsel bağlamlarda yorumlanmasından kaynaklanmaktadır. Örneğin,

İslam düşüncesinde sivil toplum genellikle “medeni toplum” kavramsallaştırmasıyla nitelendirilip, kökeni ise Medine’ye dayandırılmıştır. Bu çerçevede sivil toplumun anlam kazanma ve kurumsallaşma süreci, bireylerin öncelikle birbirleriyle, ardından devlet, toplum, hukuk, doğa ve Tanrı ile olan ilişkilerini sistematik biçimde tanımladıkları uzun bir “Medineleşme” süreci bağlamında şekillenmiştir (Aktay, 2005).

Avrupa’da ise 12. yy’da yaşanan kentleşme süreciyle birlikte ortaya çıkan burjuva sınıfının da etkisiyle şekillenmeye başlayan sivil toplum kavramı, Batı Avrupa’ya özgü bir gelişme olarak değerlendirilmiştir (Doğan, 2022: 2). Bu tarihsel bağlamda, feodal yapının çözülmesiyle birlikte toplumsal ve siyasal alanda etkisini artıran burjuvazi, sivil toplumun yeniden biçimlenmesinde önemli bir rol oynamıştır. Eski Yunan’da devletle özdeş bir yapı olarak görülen sivil toplum, bu dönemde giderek devletten bağımsız ve otonom bir aktör niteliği kazanmaya başlamıştır. Nitekim Gellner’e (1994: 21-24) göre sivil toplum, merkezi otoriteye karşı mesafeli bir duruş benimseyen Batı toplumlarının siyasal geleneği ve toplumsal gelişim süreci içinde şekillenmiş; tarihsel olarak ise birey ve haklar temeli üzerinde inşa edilmiştir.

Sivil toplumun tam anlamıyla devlet alanın haricinde farklı bir alan olarak kabul edilmesi ise 18. yy’dan sonra gerçekleşmiştir. Böylece sivil toplum, bireylerin kamusal alanda bir dizi hak ve yükümlülüklerle donatıldıkları alan olarak ortaya

çıkma ve bağımsız örgütlenmelere zemin olmaya başlamıştır. Özellikle Aydınlanma düşünürlerinin önemli bir çoğunluğu sivil toplumu, devletle doğrudan alakalı olmayan toplumsal alan olarak kavramsallaştırmaya başlamıştır (Demirel, 2011).

19. yy'ın başlarından itibaren devlete karşıt bir konumda yer almaya devam etmekle birlikte onu tamamen dışlamayan, özerk bir alana karşılık gelen sivil toplum, özellikle Batı Avrupa'da, toplumsal yaşamın hangi koşullar altında mümkün olabileceğini değerlendirmeye yönelik işlevsel bir çerçeve sunmuştur (Keane, 2004). Bu doğrultuda, 18. yy'daki mülk devleti anlayışından 20. yy'daki refah devleti modeline geçiş süreci içinde; genel ve eşit oy hakkı gibi temel sivil özgürlüklerin tanınması ve vatandaşlık fikrinin gelişmesi, modern sivil toplum anlayışının ortaya çıkmasına olanak tanımıştır (Tosun, 2005). Böylece demokratik anlamda siyasi dönüşümlerin bir aracı olarak da görülmeye başlanan sivil toplumun gelişimi küresel bir hasiyet kazanmıştır (Walker ve Dearden, 2005).

20. yy'ın özellikle ilk yarısında Batı Avrupa'da temsili demokrasinin öneminin azalması ve Doğu Bloku ülkelerinde merkeziyetçi devlet anlayışının güç kazanmasıyla birlikte sivil toplum, devlet karşısındaki etkisini büyük ölçüde yitirmiştir. Bu nedenle 1960'lara dek akademik ve siyasi tartışmalarda ciddi bir ilgi görmemiştir (Çaha, 1996: 12-14). Ancak 1960'lı yıllarda ortaya çıkan sosyal hareketler ile birlikte, Doğu Bloku ülkelerinde tek parti rejimlerinin oluşturduğu homojen toplum yapısına sahip

devletlerin çözülmeye başlaması, sivil toplum kavramına yönelik tartışmaların yeniden gündeme gelmesine neden olmuştur. Nitekim 1980-1990 arası dönemde, yenilenme sürecine giren sivil toplum kavramı çağdaş anlamda kuramsal çerçevesini kazanmaya başlamıştır.

21. yy'a gelindiğinde ise dünya genelinde birçok ülkenin demokratikleşme yönünde adımlar atması, sivil toplumun daha fazla konum kazanmasına katkı sunmuştur. Ancak 2001 yılında ABD'de gerçekleşen 11 Eylül saldırıları sonrasında küresel teröre karşı alınan güvenlik önlemleri çerçevesinde, ABD başta olmak üzere birçok ülkede uygulanan demokrasiyle bağdaşmayan politikalar, sivil toplumun hareket alanını daraltmış ve bu durum, devlet-sivil toplum ilişkilerinin yeniden sorgulanması gerekliliğini gündeme getirmiştir (Howell, 2006: 134).

Sivil toplumun Türkiye'deki gelişim süreci ise küresel ölçekteki dönüşümlerle paralellik göstermekle birlikte daha geç bir zaman diliminde ve kendine has toplumsal-siyasal dinamikler çerçevesinde tezahür etmiştir. Her ne kadar Selçuklu ve Osmanlı dönemlerinde vakıf gibi sivil toplum benzeri yapılanmalara rastlanmakta ise de modern anlamda sivil toplum kavramı uzun bir süre boyunca yeterince önemsenmemiştir. Cumhuriyet'in kuruluşundan 1980'li yıllara dek geçen dönemde, sivil toplum olgusu hem akademik hem de siyasi düzlemde sınırlı bir ilgi görmüş; bu süreçte devlet merkezli modernleşme anlayışı sivil alanın gelişimini büyük ölçüde gölgelemiştir (Yıldırım, 2005:

63). 1980'lerden itibaren dünyada sivil toplumun yeniden canlanması Türkiye'de de etkisini göstermiş ve 12 Eylül Darbesi'nin ardından sağ/sol ana politik akımların, güçlü devlet geleneğinin dönüştürülmesi ve demokratik olarak denetlenmesi gerektiği yönündeki görüş birliği, sivil toplumun konum elde etmesini sağlamıştır (Aslan, 2010: 281).

1990'lı yıllar ise Türkiye'de birçok STK'nın, devletin sivil toplum mekanizması gibi hareket ettiği ve demokrasiyi kurumsallaştırmak yerine anti-demokratik müdahalelerin aracı olarak kullanılmaya başladığı bir döneme işaret etse de 1992 Rio Konferansının ardından gerçekleştirilen Habitat Konferansları'nın olumlu sonuçları Türkiye sivil toplumuna da yansımıştır (Çopur, 2009; Zariç, 2017: 311).

28 Şubat 1997 tarihinde TSK tarafından gerçekleştirilen post-modern darbe neticesinde Türkiye'deki sivil toplum alanı yeniden daralsa da bu dönemde uluslararası düzeyde yaşanan demokratikleşme eğilimleri ile Türkiye'nin, Avrupa Birliği'ne (AB) katılım sürecine resmen dâhil olması, sivil toplumun gelişimi açısından umut verici bir yönelime işaret etmiştir (Hira ve Şan, 2009). Nitekim bu yıllarda insan hakları, kadın hakları, çevre gibi konularla ilgili birçok yeni STK kurulmuştur (Göz, 2023: 170).

28 Şubat sürecinin ardından kurulan koalisyon hükümetlerinin siyasal istikrarsızlık arz etmesi ve ülkede yaşanan derin ekonomik kriz nedeniyle erken seçim kararı alınan

Türkiye’de 3 Kasım 2002 tarihinde Adalet ve Kalkınma Partisi (AK Parti), tek başına iktidar olmuştur. Koalisyon hükümetlerinden sonra tek başına iktidara gelen AK Parti, ekonomik krizden çıkış ve demokratik siyaset için yeni bir umudu doğurmuştur (Çimen ve Bakan, 2009).

AK Parti, yönetime geldikten kısa bir süre sonra AB’ye üyelik hedefinin de etkisiyle önemli demokratikleşme adımları atmaya başlamıştır (Gözen, 2006). Bu çerçevede, öncelikle olağanüstü hal (OHAL) uygulamasına son verilmiş ve Devlet Güvenlik Mahkemeleri (DGM) ile özel yetkili mahkemelerin görev ve yetkileri kaldırılmıştır (AK Parti, 2023).

Sivil toplum alanında da reformlar gerçekleştirilmiş; bu kapsamda, Yeni Dernekler Kanunu ihdas edilmiş ve derneklerle ilgili işlemleri yürütme yetkisi Emniyet Genel Müdürlüğü’nden alınarak İçişleri Bakanlığı bünyesinde oluşturulan Dernekler Dairesi Başkanlığı’na devredilmiştir. Daha önce kurulması yasak olan derneklerin yöneticilerine uygulanan beş yıllık faaliyet yasağı bir yıla indirilmiş, derneklerin mal edinimine ilişkin kısıtlamalar önemli ölçüde azaltılmıştır. Böylelikle, dernek yönetim kurulu kararıyla taşınmaz mal edinimi ve tasarrufu serbest bırakılmıştır. Ayrıca deprem, sel, yangın gibi doğal afet durumlarında gerekli hazırlıkların STK’ler tarafından yapılması uygun görülmüştür (2908 sayılı Dernekler Kanunu).

Bahse konu düzenlemelerin yanı sıra dernek kurma hakkına dair mevzuatta önemli genişlemeler gerçekleştirilmiş;

dernek kuruculuğu ve üyeliğine ilişkin sınırlamalar azaltılmıştır. Bu bağlamda, Avrupa İnsan Hakları Sözleşmesi'nin (AİHS) 11. maddesi doğrultusunda, fiil ehliyetine sahip gerçek ve tüzel kişilerin önceden izin almaksızın dernek kurabilmelerine olanak tanınmıştır. Ayrıca, derneklerin mahkeme kararı olmaksızın faaliyetlerinin durdurulmasını öngören düzenlemeler sınırlandırılmış, dernek tüzüklerinin ve genel kurul kararlarının gazetede yayımlanması zorunluluğu yürürlükten kaldırılmıştır.

İktidarının ilk yıllarında, demokratikleşme sürecini hızlandırmak ve sivil toplumun kurumsallaşmasını sağlamak adına önemli reformlara imza atan AK Parti hükümeti, aynı zamanda Türkiye'nin dış politikasında kritik kararların alındığı bir döneme girmiştir. İkiz Kuleler saldırısının ardından uluslararası terörü desteklediğı iddiasıyla S. Hüseyin yönetimindeki Irak'a yönelik askeri müdahale hazırlığı yapan ABD'nin, Türkiye'den beklentileri, AK Parti hükümeti ile ABD'li yetkililer arasında yoğun bir müzakere sürecini beraberinde getirmiştir (Bölükbaşı, 2008). Ancak bu süreç yalnızca devlet düzeyinde değil, toplumsal düzlemde de ciddi tartışmalara yol açmıştır.

AK Parti iktidarının demokratik reformlarının etkisiyle 2000 sonrası dönemde etkisini arttıran Türkiye'deki STK'ler aracılığıyla kamuoyunda Irak Savaşı'na karşı güçlü bir muhalefet geliştirilmiş, düzenlenen kitlesel protestolar ve yapılan açıklamalar aracılığıyla hükümet üzerinde ciddi bir baskı

oluşturulmuştur. Bu bağlamda, 1 Mart Tezkeresi süreci, yalnızca Türkiye'nin dış politika tercihleri açısından değil, aynı zamanda sivil toplumun siyasal karar alma mekanizmaları üzerindeki etkisinin görünür hale gelmesi bakımından da önemli bir kırılma noktası olarak değerlendirilebilir. Öyle ki bu süreçte STK'ler, medya ve çeşitli toplumsal aktörler aracılığıyla oluşan kamuoyu, hükümetin dış politika kararlarını doğrudan etkileyebilecek bir güce ulaşmış ve Türkiye'de demokratik katılımın sınırlarını yeniden tanımlayan bir işlev üstlenmiştir. Dolayısıyla bu dönem, sivil toplumun etkinliğinin ve meşruiyetinin dış politika alanına taşındığı nadir örneklerden biri olarak irdelenmeye değerdir.

2. Meclis, Tezkere ve Toplum: 1 Mart Sürecinde “Sivil İtirazın” Rolü

11 Eylül 2001 tarihinde ABD'nin New York kentindeki Dünya Ticaret Merkezi kulelerine ve ABD Savunma Bakanlığı'na (Pentagon) terör örgütü El-Kaide tarafından gerçekleştirilen saldırılar (Gürbüz, 2024: 132), başta Ortadoğu bölgesi olmak üzere tüm dünya için yeni bir dönemi başlatmıştır.

Mevcut güvenlik stratejilerinde radikal değişikliklere giden ABD, “asimetrik savaş” kavramı çerçevesinde kendisine yönelen tehditleri etkisiz hâle getirmeyi amaçlayan “Önleyici Saldırı Doktrini”ni (Bush Doktrini) uygulamaya koymuştur (Akçay, 2010). Bu doğrultuda El-Kaide gibi örgütlere yardım ederek uluslararası teröre destek verdiği iddiasıyla önce Afganistan'a daha sonra ise S. Hüseyin liderliğindeki Irak'a

askeri hareket kararı alan G. Bush yönetimi, bölge istikrarı ve dünya barışı için buna mecbur olduklarını açıklamıştır (Kardaş, 2006: 112).

ABD, coğrafi olarak kendi sınırlarının oldukça dışında kalan bir bölgede askeri bir müdahaleye hazırlanırken, operasyonun başarısı için bölge ülkelerinin desteğini elzem görmüştür. Bu çerçevede, NATO müttefiki olmasının yanı sıra bölgedeki en güçlü askeri kapasiteye sahip ülke olan Türkiye ile diplomatik temaslarda bulunmuştur. ABD Savunma Bakan Yardımcısı P. Wolfowitz ile Dışişleri Bakan Yardımcısı M. Grossman, Ankara'ya gerçekleştirdikleri ziyaret sırasında Türkiye'den beklentilerini ve talep edilen somut katkıları Türk yetkililere iletmışlerdir (Bölükbaşı, 2008: 84-87).

İktidara gelesi henüz birkaç ay olmuşken önünde böylesine kritik bir konu bulan AK Partili yöneticiler ise ABD tarafına Türkiye'nin kırmızı çizgilerini belirtmiştir. ABD Başkanı G. Bush ile Türkiye Başbakanı A. Gül arasında yapılan görüşmelerde de gündeme getirilen başlıklar arasında Ortadoğu bölgesinin istikrarı, Irak'taki Kürt unsurların durumu ve PKK terör örgütü meselesi en yoğun görüşülen konular olmuştur (Arı, 2012: 35-39). Bu bağlamda, taraflar arasında yürütülen müzakereler sonucunda ABD, Türkiye'nin pek çok talebini kabul etmek durumunda kalmıştır (Avcı, 2013). Zira Irak'a yönelik askeri müdahalede, Türkiye üzerinden açılacak kuzey cephesinin, hem askeri kayıplarını azaltacağını hem de savaşın maliyetini

düşüreceği öngören ABD, bu stratejik avantajı göz önünde bulundurarak Türkiye'nin desteğini, operasyonun başarısı açısından vazgeçilmez bir unsur olarak değerlendirmiştir¹.

Yürütülen müzakereler sonucunda taraflar, büyük ölçüde tüm başlıklarda mutabakata varmış ve gözler TBMM'deki tezkere oylamasına çevrilmiştir. Türk tarafının taleplerinin önemli bir kısmını kabul eden ABD yönetimi, tezkerenin Meclis'ten geçeceğine dair yüksek bir beklenti içerisine girmiştir. Bu beklenti öyle güçlü olmuştur ki, Amerikan savaş gemileri Akdeniz'e intikal etmiş ve olası harekât için islim üzerinde beklemeye başlamıştır (Göz, 2023: 57).

1 Mart 2003 tarihinde TBMM'de gerçekleştirilen ve 553 parlamenterin katıldığı tezkere oylamasında 264 kabul, 250 ret ve 19 çekimser oy kullanılmıştır. Kabul oylarının, ret oylarından fazla olmasına rağmen T.C. Anayasası'nın 96. Maddesi uyarınca salt çoğunluğa (267 oy) ulaşamadığı gerekçesiyle “Türk Silahlı Kuvvetleri unsurlarının yabancı ülkelere gönderilmesi ve yabancı silahlı kuvvetlerin Türkiye’de bulunması ve bu kuvvetlerin kullanılması için Hükûmete yetki verilmesine dair Başbakanlık

¹ Irak Savaşı öncesinde ABD, Türkiye'nin desteğini stratejik bir gereklilik olarak görmüş ve bu doğrultuda gerçekleştirilen müzakerelerde Türk tarafının ileri sürdüğü taleplerin büyük bölümünü kabul etmiştir. Zira, sürecin ilerleyen aşamalarında, ABD heyeti başkanı A. Lino'nun Türk müzakereci D. Bölükbaşı'na hitaben, “*Hukuki, adli ve ekonomik alanlarda sağlanan bu uzlaşma emsalsizdir. Bu düzenlemelerin gizli tutulmasını özellikle istiyoruz; aksi halde geçmişte askeri üs anlaşmaları yaptığımız ülkeler de benzer koşulları talep edebilir*” şeklindeki ifadeleri, ABD'nin müzakerelerde Türkiye'ye olağanüstü düzeyde taviz verdiği yönünde değerlendirmelere neden olmuştur (Bölükbaşı, 2008: 73).

Tezkeresi” kabul edilmemiştir. Kısaca 1 Mart Tezkeresi olarak adlandırılan bu tezkerenin sadece üç oy eksikliğiyle kabul edilmemesi hem Amerika hem de AK Parti Hükümeti adına büyük bir şaşkınlığa neden olmuştur (Bila, 2007: 71; Akçay, 2010: 111).

Türkiye ile Amerika heyetlerinin, müzakere sürecini sorunsuz sona erdirmesi ve ABD’den istenen tüm taleplere müspet karşılık verilmesinin ardından tezkereye izin çıkmaması başta ABD olmak üzere Türkiye ve hatta Irak yönetimini dahi şaşırtmıştır (Türkmen, 2021: 191). Bu kararda şaşırtıcı olan bir diğer önemli husus ise esasen o döneme kadar dış politika kararlarında pek de belirleyici bir rol oynamayan sivil toplumun ve kamuoyunun bu süreçte gösterdiği olağanüstü tepki ve mobilizasyon olmuştur.

Komşu ve Müslüman bir ülke olan Irak’ın, ABD gibi emperyalist politikalarıyla bilinen bir aktör tarafından işgal edilmesi; Ortadoğu’nun istikrarı, Türkiye’nin bölgesel çıkarları ve vicdani sorumluluklar açısından Türkiye kamuoyunda ciddi tepkilere neden olmuştur. Bu bağlamda, Türkiye sivil toplumu, 1 Mart 2003 tarihinde TBMM’de oylanan ve ABD’nin Irak’a müdahalesine destek verilmesini öngören tezkerenin kabul edilmemesi yönünde yoğun bir toplumsal baskı oluşturmuştur (Ergin, 2023; Evren, 2023).

Siyasi görüş farketmeksizin neredeyse tüm STK’ların karşı çıktığı, Irak Savaşı’nda ABD’ye destek verilmesini öngören

tezkerayı net bir şekilde reddeden Türkiye sivil toplumu, “savaşa hayır” ortak çağrısı etrafında bir araya gelmiştir. Tezkerenin TBMM Genel Kurulu’nda görüşüldüğü gün, DİSK Genel Başkanı S. Çelebi, Kamu Emekçileri Sendikaları Konfederasyonu (KESK) Genel Başkanı S. Evren, Türkiye Mühendis ve Mimar Odaları Birliği (TMMOB) Başkanı K. Güvenç ile bazı sanatçılar ve oyuncuların da aralarında yer aldığı bir grup, Meclis binasına giriş yapmak istemiştir. Ancak TBMM çevresinde yoğun güvenlik tedbirleri alan kolluk kuvvetleri, söz konusu grubun Meclis yerleşkesine girişine izin vermemiştir (Indy Media, 2003).

Birçok STK’nin bir araya gelerek oluşturduğu Irak’ta Savaşa Hayır Koordinasyonu, Türkiye’nin neredeyse tüm kentlerinde gösterilerde bulunarak tezkerenin geçmemesi yönünde eylem gerçekleştirmiştir. Oluşturulan platformun sözcülüğünü yapan T. Mater, “dünyada siyasi partilerin güçlerinde bir azalma olduğunu, partilerin gücünün yerini, sivil toplum kuruluşlarının aldığını ve halkın, sermayenin küreselleşmeyle sağladığı hakimiyete tepkisini sivil toplum kuruluşlarıyla gösterdiğini” ifade etmiştir (Yeni Şafak, 2006).

ABD’nin Irak’ı işgali ve Türkiye’nin buna destek vermemesi adına 162 STK’nin katılımıyla gerçekleştirilen Büyük Ankara Mitingi ise tüm dünyada geniş çaplı yankı uyandırmıştır. Akademi camiasından sanat dünyasına, iş çevrelerinden, öğrenci topluluklarına 50 binden fazla kişinin katıldığı bu miting, tüm

dünyada yankı uyandırmıştır (Independent, 2021). STK'lerin yanı sıra birçok muhalefet partisinin de destek verdiği mitingte sık sık “Toplum bu savaşı durduracak”, “Savaşa evet vatana ihanettir”, “Kahrolsun ABD emperyalizmi” sloganları atılmıştır (NTV Haber, 2003). Ayrıca, Türkiye'deki bazı STK'ler, başta ABD, Birleşik Krallık ve Avrupa ülkelerinde gerçekleştirilen savaş karşıtı eylemler olmak üzere, uluslararası barış hareketleriyle eş zamanlı olarak düzenledikleri barış günü etkinlikleri aracılığıyla, Türkiye'deki eylemlere küresel bir bağlam kazandırmışlardır (Çetinsaya ve Özhan, 2009: 180).

İslamcı, laik, sol, liberal ve feminist çevrelerin beraber hareket ettiği bu süreçte sendikalar, meslek örgütleri, dernekler, üniversite öğrenci birlikleri, feminist gruplar, çevre örgütleri, muhalefet partileri, kültürel inisiyatifler ve sanatçılar savaş karşıtı kamuoyu oluşturmuştur (Evren, 2021). Böylece savaş ve ABD karşıtlığının giderek yükseldiği Türkiye'de, ABD'nin Irak işgali, sadece bir dış politika meselesi olarak değil, aynı zamanda etik, vicdani ve bölgesel güvenlik açısından da toplumun farklı kesimlerinde ciddi bir sorgulama konusu haline gelmiştir. Nitekim dönemin 58. Hükümet Başbakan Yardımcısı E. Yalçınbayır konuyla ilgili olarak *“1 Mart tezkeresi sürecinde birçok AK Partili arkadaşımız vicdani olarak tezkerayı kabul etmek istemiyordu. Tezkerenin reddedilmesi için gerek Meclis içerisinde gerek toplumdan önemli bir baskı vardı. Milletvekillerine sürekli “Elinizi kana bunamayın”, “Hayırda*

hayır vardır” içerikli mesajlar geliyordu” (T24, 2016; Cumhuriyet, 2020) açıklamasında bulunmuştur.

Görüldüğü üzere özellikle STK’lerin öncülüğünde oluşturulan kamuoyu neticesinde tezkerede oy kullanacak milletvekillerinin baskı altına alındığı bu süreçte, Türkiye sivil toplumu, Hükümetin dış politika karar alma sürecine doğrudan etki etmiştir. Öyle ki tezkere hususunda AK Parti grubunda dahi bölünmeler yaşanmış, partinin önde gelen isimleri tezkerenin geçmesine sıcak bakmadığını açık bir şekilde dile getirmeye başlamıştır. Örneğin dönemin Kültür Bakanı H. Çelik *“Kabinede benimle birlikte ret oyu veren M. Aydın ve E. Yalçınbayır, tezkereye kabul oyu kullansalar, tezkere geçmiş olacaktı”* sözleriyle tezkereye ret oyu verdiklerini açık bir şekilde belirtmiştir (Göz, 2023). Dönemin TBMM Başkanı B. Arınç ise *“Meclis, kendisine yakışanı yaptı. Oy hakkım olsa, aleyhte oy verirdim”* sözleriyle tezkerenin geçmemesinden duyduğunu memnuniyeti ifade etmiştir (Milliyet, 2003).

Sonuç olarak 1 Mart 2003 Tezkeresi, Türkiye ile ABD arasında yapılan tüm anlaşmalara rağmen STK’ların başlatmış olduğu savaş karşıtı eylemlerin ve bu çerçevede oluşan kamuoyunun etkisiyle reddedilmiştir. Tezkerenin reddedilmesi, toplumsal muhalefetin karar alıcılar üzerindeki etkisini gösteren en somut örneklerden biri olmuştur.

Türkiye kamuoyunda oluşan bu geniş çaplı karşı duruş, aynı zamanda ABD’nin Ortadoğu politikalarına yönelik derin bir

güvensizliğin ve emperyalist algıların da bir yansıması olarak da okunabilir. Dolayısıyla bu gelişme, yalnızca bir dış politika kararının alınmasını engelleyen bir oylama değil, aynı zamanda demokratik katılım, sivil irade ve toplumsal vicdanın siyasete yansıması bakımından tarihsel bir dönüm noktası olmuştur.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

11 Eylül 2001 tarihinde El-Kaide terör örgütü tarafından ABD'ye eş zamanlı olarak gerçekleştirilen saldırılar sonucunda başta Ortadoğu bölgesi olmak üzere dünyada yeni bir süreç başlamıştır. ABD yönetimi tarafından ortaya koyulan “Önleyici Savaş Doktrini” ve bu bağlamda çıkarılan “Patriot Act” (Terörizmi Önlemek ve Engellemek İçin Gerekli Uygun Araçları Sağlayarak Amerika'yı Birleştirme ve Güçlendirme Yasası & Vatanseverlik Yasası) bağlamında uluslararası teröre destek veren ülkelere askeri müdahale kararı alan ABD, S. Hüseyin yönetimindeki Irak'a savaş açmıştır.

Ülkesinden binlerce kilometre uzaklıktaki Irak'a karşı yürütülecek olan askeri operasyonlar için bölgedeki önemli müttefiklerinden biri olan Türkiye'den destek talebinde bulunan ABD'nin bu talebi, 1 Mart 2003 tarihinde TBMM'de yapılan oylamada görüşülmüştür. 250 ret oyuna karşılık 264 kabul oyu verilmesine rağmen T.C. Anayasası'nın 96. Maddesi uyarınca salt çoğunluğa ulaşılamadığı gerekçesiyle 1 Mart Tezkeresi kabul edilmemiştir.

İki  lke arasında gerçekleştirilen uzun müzakere sürecinin ardından anlaşmaya varılmasına ve Türkiye ile ABD yönetimlerinin uzlaşıya varmasına rağmen TBMM’de kabul edilmeyen tezkere, Türkiye’de sivil toplumun ilk defa bu denli etkili olduğu bir dış politika kararı olarak dikkat çekmiştir. Öyle ki 1 Mart Tezkeresi’nin kabul edilmemesi, politika yapım süreçlerinde sadece hükümetin değil muhalefet partilerinin, kamuoyunun ve özellikle sivil toplumun uluslararası meselelerde belirleyici bir aktör olabileceğini göstermiştir.

Sivil toplumun oluşturduğu baskı ortamı, bazı milletvekillerinin kamu vicdanını göz önünde bulundurarak çekimser kalmasına veya ret oyu vermesine neden olmuştur. Bu durum, özellikle dış politika gibi geleneksel olarak kapalı kapılar ardında şekillenen bir alanda, sivil toplumun doğrudan olmasa da dolaylı belirleyici bir aktör olabileceğini ortaya koymuştur.

Sonuç olarak, demokratik katılımın ve sivil toplumun gücünün somut bir örneğini oluşturan 1 Mart tezkeresi süreci, Türkiye’nin dış politika yapımında sivil toplumun yükselen rolünü ve demokratik denge mekanizmalarının işleyişini ortaya koyan tarihi bir dönüm noktası olarak kabul edilmektedir. Nitekim tezkerenin kabul edilmemesi Türkiye’nin hem Avrupa hem de Ortadoğu nezdinde uluslararası itibarını güçlendirmiş; bağımsız karar alma kapasitesine sahip, kamuoyunun hassasiyetlerini dikkate alan ve küresel barışa katkı sunma iradesi gösteren bir aktör olarak konumlanmasına olanak sağlamıştır.

KAYNAKÇA

- Adalet ve Kalkınma Partisi. (2023). AK Parti 4. Olağan Büyük Kongre 2023 siyasi vizyon belgesi. www.akparti.org.tr/media/272148/2023-vizyonu.pdf
- Akçay, E. (2010). *Karar alma yaklaşımı çerçevesinde 1 Mart 2001 tezkeresi* (Yayınlanmamış yüksek lisans tezi). Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Isparta.
- Aktay, Y. (2005). *Sivil toplum ve sıkıntıları. In Sivil toplum farklı bakışları* (Ed.). İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Arı, T. (2012). *Geçmişten günümüze Orta Doğu: Siyaset, savaş ve diplomasi* (5. baskı). İstanbul: Marmara Kitap Merkezi Yayınları.
- Aslan, S. (2010). Sivil toplum ve demokrasi. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 357–374.
- Avcı, E. (2013, 16 Mart). Irak'ın işgali ABD'ye pahalıya mal oldu. <https://www.aa.com.tr/tr/dunya/irakin-iskali-abdye-pahaliya-mal-oldu/264760>
- Bianet. (2023, 2 Mart). 1 Mart'ın 20. yılında ortaya çıkan deneyimi büyütmeliyiz. Bianet. <https://bianet.org/yazi/1-mart-in-20-yilinda-ortaya-cikan-deneyimi-buyutmeliyiz-275063>

- Bila, F., (2007), *Ankara'da Irak Savaşları*, İstanbul: Güncel Yayıncılık.
- Bölükbaşı, D. (2008). *1 Mart vakası: Irak tezkeresi ve sonrası*. İstanbul: Doğan Egmont Yayıncılık.
- Cumhuriyet. (2020, 1 Mart). 1 Mart tezkeresinin 17. yılında Yalçınbayır ve Anadol'dan güncel değerlendirmeler: Yalan politikaları sürüyor. www.cumhuriyet.com.tr/haber/1-mart-tezkeresinin-17-yilinda-yalcinbayir-ve-anadoldan-guncel-degerlendirmeler-yan-politikalari-suruyor-1774
- Çaha, Ö. (1996). *Türkiye'de sivil toplum ve kadın*. Ankara: Vadi Yayınları.
- Çaha, Ö. (2005). *Sivil Toplum Üstüne*, (Editör: Lütfi Sunar), Sivil Toplum ve Demokrasi, İstanbul: Kaknüs Yayınları.
- Çetinsaya, G. ve Özhan, T. (2009). *İşgalin altıncı yılında Irak*. Ankara: Siyaset, Ekonomi ve Toplum Araştırmaları Vakfı Yayınları.
- Çimen, H., ve Bakan, S. (2009). Türkiye'de demokrasinin gelişim süreci bakımından dönemsel kritiği. *Birey ve Toplum Dergisi*, 9(17), 121–156.
- Çopur, H. (2009, Nisan 20). Teoriden pratiğe sivil toplum. www.ekopolitik.org/public/page.aspx?id=615

- Demirel, N. (2011). Farklı bir platformda sivil toplum ve Türkiye. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 26(2), 145–164.
- Dilaveroğlu, E. (2012). 28 Şubat süreci ve bir sivil toplum kuruluşu olarak TÜSİAD’ın sürece bakışı. *Sakarya Üniversitesi İktisat Dergisi*, 1(3), 59–74.
- Doğan, İ. (2002). *Özgürlükçü ve totaliter düşünce geleneğinde sivil toplum*. İstanbul: Alfa Yayınları.
- Emini, F. T. (2013). Sivil toplum kuruluşlarının politika belirleme sürecindeki rolü. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, (36), 43–56.
- Erdoğan, T., ve Tosun, G. (2001). *Demokratikleşme perspektifinden devlet-sivil toplum ilişkisi*. Alfa Yayınları.
- Ergin, S. (2023, 2 Şubat). Tam yirmi yıl sonra TBMM’nin tarihi 1 Mart tezkere oylamasına bakınca. *Hürriyet*. <https://www.hurriyet.com.tr/yazarlar/sedat-ergin/tam-yirmi-yil-sonra-tbmmnin-tarihi-1-mart-tezkere-oylamasina-bakinca-42227619>
- Gellner, E. (1994). *Conditions of liberty: Civil society and its rivals*. New York, NY: Penguin Books.
- Göz, M. M. (2023). *1 Mart 2003 Tezkeresinin Reddedilme Nedenleri*. İstanbul: Kriter Yayınevi.

- Gözen, R., (2006), Türk dış politikasında vizyon ve revizyon, Doğu'dan Batı'ya dış politika: Ak Partili yıllar, (Der. Zeynep Dağı), Ankara: Orion Yayınları
- Gürbüz, C. (2024). 1 Mart tezkeresinin Ortadoğu ve ABD ilişkilerine yansımaları. *Elektronik Sosyal Bilimler Dergisi*, 23(89), 131–143.
- Hira, İ., ve Şan, M. K. (2009, Nisan 20). Türkiye’de sosyo-politik sistem ve sivil toplum arayışları. www.sosyoloji.sakarya.edu.tr/turkiyedesosyopolitiksystemvesiviltoplum.pdf
- Howell, J. (2006). Policy arena: The global war on terror, development and civil society. *Journal of International Development*, 18(3), 121–135.
- Independent Türkçe. (2021, 20Mart). Yalanlarla başlayan operasyon: ABD’nin Irak işgali. www.indyrturk.com/332831/20-mart-yalanlarla-baslayan-operasyon-abdnin-irak-iskali
- Kardaş, Ş. (2006). Turkey and the Iraqi crisis: JDP between identity and interest. In M. H. Yavuz (Ed.), *The emergence of a new Turkey: Democracy and the AK Parti* (pp. 289-306). Salt Lake City: The University of Utah Press.
- Keane, J. (2004). Sivil toplum ile devlet arasındaki ayrımın kökenleri ve gelişimi. In J. Keane (Der.), A. Çiğdem ve ark.

(Çev.), *Sivil toplum ve devlet: Avrupa’da yeni yaklaşımlar* (ss. 47–90). Ankara: Yedi İklim Yayınları.

Keyman, E. F. (2009). *Avrupa’da ve Türkiye’de sivil toplum*.
www.stgm.org.tr/egitim/Avrupadaveturkiyedesiviltoplumkeyman.doc

Mahiroğulları, A. (2016). *Osmanlıdan günümüze Türk sendikacılık tarihi*. Sivas: Özlem Kitabevi Yayınları.

Mardin, Ş. (2008). *Türkiye’de toplum ve siyaset* (M. Türköne & T. Önder, Der.). İstanbul: İletişim Yayınları.

Milliyet. (2003, 21 Mart). Erdoğan bastırdı! Tezkere kabul edildi.
www.milliyet.com.tr/siyaset/erdogan-bastirdi-tezkere-kabul-edildi-5186260

NTV Haber. (2003, 2 Mart). Ankara’da savaş karşıtı miting.
www.arsiv.ntv.com.tr/news/203876.asp

T.C. 2908 sayılı Dernekler Kanunu.
www.mevzuat.gov.tr/mevzuat?MevzuatNo=5253&MevzuatTur=1&MevzuatTertip=5

T24. (2016, 9 Şubat). “1 Mart tezkeresinde Davutoğlu elime sarılıp ‘Abi ne olur Irak’a girmeyelim’ dedi”
<https://t24.com.tr/haber/1-mart-tezkeresinde-davutoglu-elime-sarilip-abi-ne-olur-iraka-girmeyelim-dedi,327569>

- Türkmen, M. (2021). 1 Mart tezkeresi bağlamında Türkiye'nin Irak politikası. *Bölgesel Araştırmalar Dergisi*, 5(1), 185–212.
- Walker, S., ve Dearden, A. (2005). Designing for civil society. *Interacting with Computers*, 17(1), 2–8. <https://doi.org/10.1016/j.intcom.2004.10.001>
- Webster's New Twentieth Century Dictionary of the English Language, Unabridged Second Edition, Cleveland and New York, 1959.
- Yeni Şafak. (2017, 6 Mart). Şimdi söz STK'nin. Yeni Şafak. <https://www.yenisafak.com/gundem/simdi-soz-stknin-2697330>
- Yıldırım, E. (2005). Apolitik politikaların inşacısı olarak sivil toplum. *Sivil Toplum*, 3(10), 61–72.
- Yıldız, Ö. (2004). Sivil toplum, demokrasi ve çoğulculuk. *Sivil Toplum*, 2(5), 85–92.
- Zariç, S. (2017). Demokratikleşme açısından sivil toplum ve Osmanlı'dan Türkiye Cumhuriyeti'ne konumu. *Pamukkale University Journal of Social Sciences Institute*, (31), 303–314. <https://doi.org/10.30794/pausbed.414968>

TOPLUM VE ANLAM: DİSİPLİNLERARASI BİR YORUMLAMA DENEMESİ

